

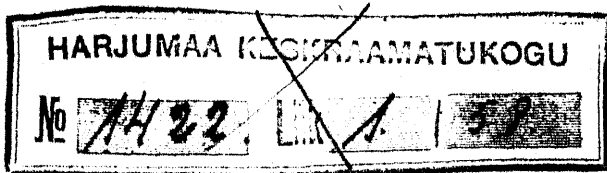
EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMKOND: J. AAVIK, A. R. CEDERBERG, M. J. EISEN,
V. GRÜNTAL, J. JÕGEVER †, A. JÜRGENSTEIN, L. KET-
TUNEN, J. KÖPP, J. LUIGA, A. SAARESTE

TEGEV TOIMETAJA **J. V. VESKI** *CP 292*
CP 85

KAHEKSATEISTKÜMNES AASTAKÄIK
1924

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1924

XVIII AASTAKÄIK

№ 9

Aksel Olai Heikel.

Soome sugu rahvaste etnograafia peale on alles viimasel ajal hakatud rõhku panema. Eestis võeti see vast tänavu ülikooli õppekavasse, Soomes sellevastu pääsis see

sinna juba mineval aastasajal. Soomes on seniajani etnograafia tähtsam edustaja professor Dr. Aksel Olai Heikel olnud, kelle tegevust me ta hiljutise Manalasse mineku puhul täna lühidalt meelde tuleme.

Aksel Olai Heikel on rootsikeeliste alal Ahvenamaal Brändös 28. aprillil 1851 sündinud, aga rootsikeelne ümbrus ei suutnud teda ometi rootsistada, vaid soomemeelsena on ta

elu lõpuni püsinud, oma kirjatöid ometi mõne korra peale muude keelte rootsigi keeles avaldades. Keskkooli hariduse omandas ta Turus, kus ta 1869. a. õppimise lõpetas, mille järel ta Helsingisse studeerima läks. Siin huvitas teda eriti arheoloogia, mille alal talle hilisem riigiarheoloog professor Johan Reinhold Aspelin teejuhiks sai. Siiski ei jäänud töötamine arheoloogia alal ta elutööks, vaid varssi hakkas teda etnograafia enam huvitama, ja sellel alal on ta tähtsaid teeneid saavutanud, nii et ta juba 1889. a. Soome ülikooli etnograafia dotsendiks nimetati, ja sellena on ta 35 aastat Soome noorsugu õpetanud; hilisemal ajal omandas ta oma suurte teenete pärast sel alal professori nime.

Juba üliõpilase-põlves hakkas A. O. Heikel arheoloogilisi ja etnograafilisi aineid koguma, töö sooritamiseks teaduslike asutuste poolt abi saades. Alguses valis ta töö-alaks kodumaa ja andis tööviljana Hauho ja Pirkkala muistsete mälestuste kirjeldamise välja. Hiljemini laiendas ta oma töö-ala, uurimuste ülesandeks kõiki soome sugu rahvaid tehes ja oma uurimis-teenkondi nende juurde ulatades, alates Põhja lahest, lõpetades Uuralis. Ta ise kirjutab oma ülesannete kohta: „Kõigil neil matkadel ja uurimustel olen enesele pea-ülesandeks teinud kõiki esemeid uurida, mis mõnesuguste rahvaste ehitustesse kuuluvad, ka rahvaste riideid ja nende majanduslisi olusid üldiselt. Ka olen kultuse alal tähelepanekuid teinud, aga mu tähelepanu oli pöördud kõige pealt ainelise etnograafia esemeile. Et mind peaaegu alati joonistaja saatis, olen ma kolmelt viimaselt teekonnalt Venemaal umbes 1500 nimetatud esemete joonistust kaasa toonud ja peale selle neisse kuuluvaid üksikasju, nimelt tikandusi saanud, . . . nii et Helsingi ülikooli muuseum nüüd mordva ja tšeremissi esemete enam kui 700-numbrilist kogu omab ja see kogu nüüd sellel alal Venemaal kõige suurem on“ (Die Gebäude, X).

Eestis käis A. O. Heikel mitmel puhul niihästi eesti ehitusi kui ka rahvariideid ja tikandusi uurimas, siit hulga sellekohaseid aineid kaasa viies. Viimased tähtsamad uurimis-teenkonnad Eestis langesid 1901. ja 1902. a. peale; hiljemini ei ole ta minu teades uurimis-teenkonda siia enam ette võtnud.

Soome sugu rahvaste etnograafiliste olude tööviljana ilmus ta esimene tähtsam töö, saksa keeles kirjutatud: „Die Gebäude der Čeremissen, Mordwinen, Esten und Finnen“. Selles teoses käsitleb ta põhjalikult muude

rahvaste ehituste kõrval ka eesti ehitusi, nende tüüpe joonistustel avaldades. See teos tõi talle doktori nime ja avas võimaluse etnograafiadotsendi õppetoolile pääsmiseks. See teos mõjus, et Tartu Õpetatud Eesti Selts tema veel samal aastal (1887) kirjavahetajaks liikmeks valis.

Esimesele tähtsale teosele järgnes peagi mitu teist. Üliõpilaste-osakonna kataloogis kirjeldas ta 1889. a. mordva naiste riideid; täieliku ülevaate mordva riiete ja ornamentide kohta avaldas ta oma kolmeandelisest teosest „Trachten und Muster der Mordwinen“, mis Soome-Ugri seltsi kaudu 1898.—1900. a. ilmus. Niisama andis nimetatud selts 1909. a. välja meile tähtsa teose „Die Volkstrachten in den Ostseeprovinzen und in Setukesien“. Selles teoses käsitleb A. O. Heikel Baltimaade rahvaste riideid ja võtab eesti rahvariietele setukeste omad juurde, teose pealkirjas Setumaad eriti nimetades, sest et sel puhul Setumaa veel Pihkva kubermangu kuulus.

Aga soome sugu rahvastest kaugemalegi laiendas A. O. Heikel oma tööala. Riigiarheloog J. R. Aspelin soovis selgust Orkoni kivikirjadesse saada; ta ettepanekul võttis A. O. Heikel teekonna Orkoni kivikirjade uurimiseks Siberisse ette ja jätkas uurimis-teenet hiljemini veel kolm korda (1889—1893), kus ta isegi Mongooliasse välja jõudis. Professor W. Thomseniga üheskoos katsus A. O. Heikel Orkoni küsimust selgitada teoses „Inscriptions d'Orkhon déchiffrées, pärast aga seda küsimust üksi veel 1894. a. arutades teoses „Antiquités de la Sibérie occidentale“.

Nagu neist nimekirjadest näha, ilmus osa teoseid A. O. Heikeli sulest kas saksa või prantsuse keeles, natuke venegi keeles. Niipalju kui tean, laskis ta soome keeli kirjutatud töid saksa ja prantsuse keelde ümber panna, et need hõlpsamini teed leiaksid haritud maailma. Kirjavahe- tuses tähtsa etnograafia olles sain minagi omal ajal temalt ettepaneku ta kirjatööd saksa keelde tõlkida.

Oma uurimis-teenetade varal võis A. O. Heikel Helsingi Soome Kansallismuseumi rohkearvuliste soome sugu rahvaste etnograafiliste esemetega, nimelt rahvariietega rikastada. Need soome sugu rahvaste kogud annavad seal kiitvat tunnistust A. O. Heikeli hoolsusest ja püüetest, rahvusmuuseumi võimalikult täielikuks teha. Soome muistsete mälestuste ühing (Suomen Muinaismuistoyhdistys) pühendas ta 70-aastaseks sünnipäevaks talle oma väljaande.

Iseäranis hoolitses A. O. Heikel v a b a õ h u - m u u s e - u m i asutamise eest. Stokholmis oli Hazelius Skansenis ajakohase vabaõhu-muuseumi asutanud. See muuseum ei

annud A. O. Heikelile enam rahu; tingimata tahtis ta Helsingilegi sarnase hankida. Kuid selle asutamisel tuli tal suurte takistustega võidelda: puudus sobiv koht, puudusid tarvilikud summad. Aga Heikelit ei kohutanud takistused tagasi; ta ohverdas aega, vaeva ja raha, et aga sihile pääseda. Viimaks õnnestuski tal Helsingi lähedale Seurasaarele vabaõhu-muuseumi jaoks ase rentida. Vaevalt oli koht kindlustatud, kui juba Heikel püüdis muuseumile tarvilikke ehitusi hankida. Tähtsamaiks omandamisobjektideks said Karuna kirik 1911 ja Niemelä torppa; neile järgnes pea muid ehitusi ja vabaõhu-esemeid. Ülepea esineb A. O. Heikel Soome vabaõhu-muuseumi isana ja hingena, kes oma pailapsele kõik jõu ja hoole pühendab, et teda aga täielikkusele saata. Kõige paremas hoolitsemises vabaõhu-muuseumi eest kutsus halastamata surm ta 3. septembril 1924. a. tegevusealalt. Ta asutatud vabaõhu-muuseum on talle kõige paremaks mälestusmärgiks. Tema pailapses Karuna kirikus peeti talle 11. sept. leinajumalateenistus ja ta maeti siis oma soovi peale sama kiriku kõrvale, mille ta suure vaevaga kaugelt lasknud Seurasaarele tuua tunnistust andma praegusele põlvele keskaegsest taidest Soomes. Teda leinavad taga mitte ainult soomlased, vaid muudki soome sugu rahvad, kelle etnograafia alal ta esimese teetegiina esinenud.

Loomu pooldest oli A. O. Heikel, kellega isiklikult mõnel puhul kokku puutunud, sõbralik, lahke, vastutulelik, väheste nõuetega mees. Omakasu-püüet ega au-ahnust ta ei tunnud, niisama jäi kadedus talle võõraks. Tööd tegi ta töö pärast, mitte palga pärast, sest mõnegi korra pidi ta tehtud töö puhul veel omagi käest ohverdama, väsimata edasi püüdes.

A. O. Heikeli kaastööline professor Appelgren-Kivalo ütleb lahkunud etnograafi kohta: „See looduseand, mis ta selleks tegi, mis ta oli, see oli soome sitkus ning visadus. Selle sihi poole, mille ta töös enesele ette seadnud, oli ta väsimata usin rühkija. Ta ei pannud vastupanemist pahaks ega hellitanud ka võtteid, alati valmis olles kahtlajatele ja mitte kuulda tahtjatele rahulikult seletama asja teaduslikku tähtsust, kuni ta enamasti alati sai nad kindnuteks ja asja poolehoidjateks. Vähe on neid isikuid teadusliikkudes seltsides, komisjonides jne., kes talt vahel ei oleks saanud õppetunni arheoloogias või etnograafias, kui küsimuses oli abiraha saamine, uurimine, kirjatööde väljaandmine, vabaõhu-muuseumi vajadused ehk muud teaduse edendamisse puutuvad hanked.“

Nüüd on see teadusemees igavesele unele läinud, Rahu ta põrmule! Eestigi hüüab talle tänu tehtud tööst hauda järele!

M. J. Eisen.

Eesti keele süntaksite ülevaade. 3

A. Ploompuu. Lauseõpetus koolidele. Tallinnas, 1921. Kirjastuseühisus „Kool“. [56 lhk.]

Nagu autor ise eessõnas tähendab, ei paku see raamat palju uut. Raamatu kirjutaja on ainult „teinud aja jooksul kogunenud materjali õpilastele uuesti saada-vaks — trükitud raamatu näol“. On antud kokkuvõtlik ülevaade tähtsamaist lauseõpilistest nähtustest.

Keelega võib üldiselt rahul olla; seletused on õpilastele arusaadavad, kuid sagedasti ebatäpsad ja ebateaduslikud. Raamatu teises trükis, mis ilmus 1923. aastal Tallinna Eesti Kirjastusühisuse kirjastusel, on mõned vead ja eksiseletused küll parandatud, suurem osa aga on alale jäänud. Mõnes täienduses ja muutuses võib konstateerida vahepeal ilmunud süntaksite mõju. Näit. on siin juurde lisatud 2 lauseliiget: lause täiendus (lhk. 19) ja öeldise täide (lhk. 7); ka adverbiaali liikide arv on 2 võrra kasvanud.

Siirdume raamatu vaatlemisele teksti järjekorras: Lhk. 7 I¹⁾ leiame: „Alus võib esineda... 5) aegsõna määrastavana. Sarnasel korral on see osa alus. Näit. Luge da on vaja. Hüpa ta on kardetav. Siin pole hea ma ga da.“ Samal leheküljel on ka seletatud, et osaalus vastab küsimusele: keda? mida? Kas saab aga 2 viimases näites seada küsimust: keda? mida? (mida on kardetav? mida pole hea?) Vististi on autori eksliku väite põhjuseks I (-da~-ta) infinitiivi ebateaduslik nimetus: määr-o s a s t a v. (Keeleajalooliselt pole I infinitiivil midagi ühist osastava käändega.) Häiriv eksitus kordub ka II trükis (lhk. 7).

Lhk. 7 II on lauset: „Lapsed olid õues“ analüüsitud järgmiselt: l a p s e d — a l u s, o l i d — ö e l d i s, õ u e s — ö e l d i s e t ä i d e. Viimane seletus on aga kahtlemata ekslik, sest õ u e s ei või küll muu lauseliige olla kui koha-adverbiaal.

Lhk. 8 II (9 I) peetakse lauses „Jüri oli k ü n d m a s“ sõna „kündmas“ öeldise täiteks, lhk. 18 II (20 I) aga sama-

1) Rooma numbrid I või II paragrahvi või lehekülje-numbri järel tähendavad I või II trükki.

laadilises lauses „kõik ilm on magamas“ — sõna „magamas“ adverbiaaliks. Kuidas siin orienteeruda?

Lhk. 9 I loeme: „Täisalus ja öeldis (nii puhasaegsõnaline kui abiaegsõnaline) ühilduvad arvu ja aja poolest.“ Kuidas saavad alus ja öeldis ka aja poolest „ühilduda“, jääb meile arusaamatuks, pole seda ka raamatu autor järgnevais näiteis suutnud tõendada. II trükkis seda viga ei ole.

II trükkis on aluse ja öeldise käsitlusele juurde lisatud paragrahv arvsõnalisest alusest (§ 9), kus tähendatakse: „Arvsõnaline alus ühes osastavalise täiendusega tarvitab — ühest peale — ajasõna kolmandat pööret nii ainsuses kui mitmuses. Siiski on oleviku ainsusel rohkem tuleviku mõiste. Näit. Neli teeb voodit (tulev.); neli teevad voodit (olev.). Niidab viis vikatit; niidavad viis vikatit“ jne. Meile näib säärane vahetegemine kunstlik olevat; on küsitav, kas rahvakeeles kuski seesugust vahet tehakse.

Tervitav täiendus II trükkis on § 10, kus tuuakse näiteid osastavalisest öeldise täitest ning avaldatakse kahetsust, et see väljendusviis on meil nüüd „sumenemas“.

Sihituse defineerimisel seletatakse (lhk. 10 I): „Sihitus (objekt) on ikka öeldisega ühenduses.“ Mis ütleks aga autor lausete kohta, nagu: Viina juua on kahjulik. Masurkat tantsida pole sugugi kerge. Eestil avanes võimalus saavutada enesele iseseisvus ja rippumatus j. t. Missuguseiks lauseliikmeiks peab ta siin sõnu: viina, masurkat, iseseisvus, rippumatus? — II trükkis on siin küll parandus ette võetud, kuid ainult osaline (lhk. 10): „Sihitus-objekt — on ikka ajasõnaga ühenduses ja selle käsitatav.“ Täitsa õige. Kuid edasi: „Tema on ka öeldises (pro ajasõnas) avaldatud tegevuse eesmärk, on see, mille (või kelle) peale öeldis (pro ajasõna tegevus) sihib.“

Lhk. 11 I ja II on partsiaal-objekti tarvitamise kohta seletatud: „Eitava (keelamise) ja lõpetamata tegevuse tähendamiseks on osasihitus.“ Kolmas osasihituse tarvitamise juht (väljendab osa-objektsõna mõistet) on jäänud kõne alla võtmata, mille tagajärjel lauseis, nagu: „Ostsin poest leiba ja silku ning hakkasin sööma“ või „tuul murdis puust oksi ja vigastas puud rohkesti“ — jääb objektide: leiba, silku, oksi, puud partsiaalsus õpilastele seletamatuks: on ju need laused jaatavad ja tegevus on mõlemas lauses lõppenud.

Eksinud on autor, pidades lauseis: „vesi pääsis voolama“ või „poiss pani jooksuma“ infinitiive voolama ja jooksuma objektiks (lhk. 13 I); pealegi on pääsis intransitiivne verb. II trükis on see eksitav „täendus“ välja jäetud.

Sihituse kõrval leiame veel n. n. kõrvalise või kaudse sihituse, mis erineb täis- ja osasihitusest sellega, et „öeldises avaldatud tegevus teda mitte otse ei käsita, vaid kõrvalt riivab“ (lhk. 14 I). II trükis on vastav paragrahv (§ 17) märksa lühendatud ja trükitud peene kirjaga; juurdelisatud märkuses on õieti tähendatud: „Uuemal ajal on neid kõiki hakatud pidama määrusteks, mis ka üsna õige.“ Ometi otsime hiljemini määruse (adverbiaali) liigituses asjata vastavaid liike.

Iseäranis puudulik on täienduse (atribuudi) mõiste määramine (§ 23 I, § 19 II), mis küll võrdlemisi sõnarohe, kuid ei võimalda siiski selget arusaamist. Alguses on tähendatud, et täiendus täiendab lause liikmeid. „Nõnda võime iga lause liiget mõne teise kõne jaoga täiendada.“ Kuid ka objekt ja adverbiaal täiendavad teisi lauseliikmeid. Edasi seletatakse: „Täiendus vastab küsimusele: Kelle? Mille? Missugune? Mitmes?“ See tuletab väga meelde vene süntaksi-õpiraamatute traditsioonilist определение definitsiooni, mis vist paljudele vene koolist läbikäinuile on pähe kulunud: „Определение отвечает на вопрос: какой? чей? который? сколько?“ Ometi vastab ka totaal-objekt küsimusele: kelle? mille? Samuti vastab öeldisetaide sagedasti küsimusele: missugune? mitmes? — Sedasama tuleb ütelda järgmisegi lause kohta: „Täiendus on omaduse, olluse, arvu, vahekorra jne. selgitaja“, mis juba oma ebamäärase jne'ga midagi kindlat ei anna. Pealegi võib ka öeldise taide väljendada omadust, ollust, arvu, vahekorda; ollust ja vahekorda määrab veel adverbiaal. — Selgust ei too ka seletuse lõpplause: „Täiendus on enamasti omastavas käandes.“ Nii jätab $\frac{2}{3}$ -leheküljeline täienduse seletus küsimuse siiski tumedaks.

Määruse (adverbiaali) mõistele antakse liiga kitsad raamid: § 27. I (§ 24. II) seletatakse: „Iga tegevus on ikka kõrvaliste mõjudega ühenduses. Tegevusel võib olla eesmärk, koht, teoviis, aeg ja põhjus. Määrus on nende ligem selgitaja — määraja.“ Selle seletuse järgi tuleb pidada adverbiaali ainult verbi kohta käivaks, tegevuse „ligemaks selgitajaks — määrajaks“. Kuid teatavasti võib adverbiaal lähemalt selgitada, määrata ka adjektiivi ja adverbi. Näit.: see oli väga ilus; tööd tehti kaunis

hoolsasti. Missuguseiks lauseliikmeiks peab autor siin sõnu väga ja kaunis?

I trükis on adverbiaalid jaotatud 5 liiki (eesmärgi, koha, teoviisi, aja ja põhjuse), teises trükis on 2 liiki (aine ja vahekorra¹) juurde lisatud. Kuid ka neist ei jätku, sest on palju adverbiaale, mida ei saa ühegi nimetatud liigi alla seada.

Lhk. 21. II on väidetud: „Osa-aluste öeldiseks on kõige kohasemad sihitud (intransitiiv) ajasõnad.“ Selle seletuse järgi tekib arvamine, et osa-aluse öeldiseks on küll kõige kohasem intransitiivne verb, kuid võib olla ka transitiivne. Ometi ei või vist ka Ploompuu ette tuua ühtki näidet, kus osa-aluse predikaadiks oleks transitiivne verb. Seepärast tuleks mainitud lauses seada sõnade „kõige kohasemad“ asemele „alati“ või „ainult“.

Ei saa nõus olla lhk. 24. II esitatud reegluga: „Kui sidesõna „ja“ seob ühesuguseid lauseliikmeid, siis ei ole „ja“ ees kommat; kui „ja“ seob kaht iseseisvat lauset, siis on „ja“ ees komma.“ Meie arvates on ka viimasel korral komma tarbetu. Näit.: Päike paistab ja linnud laulavad (mitte: Päike paistab, ja). Komma on tarviline ainult siis, kui „ja“-l ei ole mitte siduv, ühendav tähendus, vaid ta väljendab vastolu, tagajärge, põhjust. Näit.: Päike juba kõrgel taevas, ja sina magad (vrld. Joh. Aavik, Kirjamärkide õpetus lhk. 28—29).

Määruslausete liigitelus (lhk. 30 I) on 6. liigina nimetatud „vastukäiv määrus“ (II trükis lhk. 27: vahekorra ehk vastukäiv määrus“), missugune nimetus on kaunis ebamäärane ja vajab tingimata lähemat seletust. Seletuse asemel on ainult 2 näidet ette toodud: „Ei nimi meest riku, kui mees ise nime ei riku“ ja „Ehk küll ussil kest on uus, kuri kihvt tal siiski suus“. Need laused on aga kumbki erilaadi; üks konditsionaalne (tingiv), teine kontsessiivne (mööndav).

Kaudse kõne kohta seletatakse (lhk. 32 I): „Mõnikord, kui võõral kõnel nii suurttähendust ei arvata olevat, muudetakse tema välimine avalduskuju sidesõna „et“ abil kõnelejakoohaseks“ jne. Otsekoohese kõne kaudseks muutmise põhjuseks ei ole igatahes mitte kõneleja sõnade

1) Sõna „suhe“, mis muis grammatikals tarvitusele võetud (Ketunen, Loooris: „suhte määrus“), ei sõanda autor tarvitada, seda nähtavasti liiga „uueks“ pidades ning temale kohmakat „vahekorda“ eelistas. Sama adverbiaali näidete hulgas aga leidub sõna „näoldasa“, mille suffiks-ldasa on õpilastele kahtlemata võõram ja mis on märksa „uuenduslikum“ ning leiab vaevalt vastuvõtmist üldkeelde.

vähem tähtsus. II trükis (lhk. 28) on autor oma seletusest selle ebakoha välja jätnud.

Kõige ebaõnnestunum paragrahv Ploompuu grammatikas näib olevat „Liitlause lühendamist“ käsitlev paragrahv (§ 46 I, § 38 II), mis oleks võinud pigemini hoopis ära jääda (II trükis ongi see paragrahv trükitud peene kirjaga). Õeldislause lühendamisest seletatakse näit. järgmist (lhk. 33 I, lhk. 29 II): „Kõrvalisi õeldislauseid tarvitame meie vähe; need on suuremalt jaolt juba lühendunud. Iga kõrvaline õeldislause annab enese hõlpsasti lühendada. Õeldislause lühendamiseks jäetakse pealausest abi-aegsõna ja asesõna kõrvale, alus aga pannakse kõrvallause siduva asesõna asemele samasse käändesse. Muud liikmed lauseehitusliste nõuete alla seades saame lühendatud lause. Näit. Viina vaim on see, millest nõrk mees väärdub. Nõrk mees väärdub viina vaimust.“ — Lauset: „Nõrk mees väärdub viina vaimust“ — ei saa aga kuidagi pidada lause: „Viina vaim on see, millest nõrk mees väärdub“ — lühenduseks. Lühendamine seisab ju õieti selles, et kõrvallause asemele astub sama mõtet väljendav sõna või sõnaderühm, saades ühtlasi samanimeliseks pealause liikmeks: subjekt-lausest saab pealause subjekt, atribuutlausest pealause atribuut jne. Antud juhul on aga n.n. „lühendamisel“ liitlause esimene pool — pealause — hoopis kadunud, kuna kõrvallausest on moodustatud uus pealause.

Sihituslause lühendamise kohta seletatakse (lhk. 33 I, lhk. 29 II): „See võib nõnda sündida, et pealausest siduva asesõna ära jätame ja selle asemele kõrvallause mõtte — ilma asesõnata — samasse käändesse mahutame“ jne. Kuidas saab aga „kõrvallause mõtet“ mingisugusesse käändesse „mahutada“, jätab autor targu ütlemata. — Kui juba sihituslause lühendamisest juttu on, poleks tohtinud jätta tähele panemata ka partitsiiplühendusi, nagu: Ma nägin, et lind lendab > ma nägin lindu lendavat. Ta kuulis, et lauldakse tuttavat laulu > ta kuulis tuttavat laulu lauldavat. Meie arvame, et kõige parem on kohe koju sõita > meie arvame kõige parema olevat kohe koju sõita.

Ebatäppis on seletus täienduslausegi lühendamisest (lhk. 33 I, lhk. 29 II): „Täienduslause lühendub seega, et mahutame kõrvallauses öeldud kirjeldava mõtte pealause asesõna kohale. Näit. Ei see koer jänest püüa, keda vägisi metsa viidakse. Vägisi metsaviidud koer ei püüa jänest.“ Palju otstarbekohasem ja arusaadavam

oleks olnud seletada, et täienduslauseid lühenduvad partitsiibi abil.

Määruslausete lühendamise seletus kannatab samuti ebatäpsuse ja ebaselguse all (lhk. 34 I): „Määruslause võime nõnda lühendada, et pealausees mäarsõna kohale sellesama mõtte paigutame, mis kõrvallausees avaldatud. Sagedasti ei saa läbi ilma uute sõnadeta. Näit. Koer haugub, kunni külaline tuleb. Koer haugub külalise tulekuni.“ — Siin oleks võinud kõne alla võtta — vähemalt peenes kirjas — infinitiivilisi ja partitsiibilisi lühendusi, nagu: Ema lauldes uinus laps magama. Koju jõudnud hakkas ta kohe tööle. Kohtasin kooli minnes sõpra.

Paragrahvis, mis käsitleb „mitmekordseid liitlauseid“ (§ 48 I, § 40 II), on paaril korral koondatud kõrvallauseid peetud kaheks lauseks. Nii loeme lhk. 34 I (lhk. 30 II): „Selle küsimise kostavad kaks kõrvallauseid (aluslauseid): Mis mulle kasu saadab ja ühelegi kahju ei tee.“ Siin on meil tegemist aga ainult ühe lausega, kus subjektile „mis“ vastab kaks predikaati: „saadab“ ja „ei tee“, järelikult on see ainult koondatud lause. — Samal leheküljel peetakse koondatud kõrvallauseid: „mis inimese inimeseks teeb ja teda elus edasi viib“ — kaheks lauseks. Analoogiline viga esineb veel paragrahvi lõpus.

Raamatu väärtust tõstavad lõppu lisatud „Harjutused ja näited“, mida võib tarvitada lauseanalüüsi tegemiseks. Seesugused harjutused on pedagoogilis-meetodiliselt seisukohalt väga soovitatavad, kuid varemini ilmunud lauseõpetustes on nad puudunud.

Nagu näeme, esineb raamatus kaunis palju ebaselgusi, ebatäpsusi ja koguni väärseletusi ning vigu, mis mõjub takistavalt raamatu tarvitamisel koolis. Loodeti uult trükilt parandavaid muutusi, kuid kahjuks on suurem osa vigadest kordunud ja ainult väike osa on parandatud. Seepärast tuleks õpetajal mitmelgi puhul teha raamatu teksti kohta parandusi ja märkusi, kuigi see üldiselt soovitatav ei ole, vähendades õpilaste lugupidamist raamatu vastu. — Kõige selle peale vaatamata on Ploompuu raamat oma kokkuvõtliku ning ülevaatliku käsitlusviisi ja suuremalt jaolt kergesti arusaadavate seletuste tõttu olemasolevaist kooliraamatuid siiski kõige kohasem tarvitamiseks algkooli 6-dal õppeaastal eesti lauseõpetuse kokkuvõtlikul käsitlemisel. Algkooli õppekava seisukohalt võiks ülevaade olla veelgi kokkuvõtlikum; sellekohaste lühenduste tege-

mine vastavate paragrahvide või nende osade väljajätmise teel jääb juba iga õpetaja enese ülesandeks.

A. 1922 ilmus:

H. Põld. Eesti keeleõpetus koolidele. II jagu. Lauseõpetus. — Tallinnas, 1922. G. Pihlakas'e kirjastus. Eesti Kirjanduse Selts. Koolikirjandus nr. 6. [VIII+72 lhk.]

Sellele järgnes samal aastal:

H. Põld. Eesti keeleõpetus. II jagu. Lauseõpetus. — Tallinnas, 1922. G. Pihlaka kirjastus. Eesti Kirjanduse Seltsi toimetused nr. 15. [VIII+144 lhk.]

Suurem ja väiksem väljaanne on samas vahekorras kui H. Põllu grammatika I jao vastavad väljaanded: väiksem väljaanne „tahab olla käsiraamatuks peajasjalikult keskkooli õpilastele“, kuna suurem „on määratud enam keeleõpetajaile ning iseõppijaile“. — Nagu autor eessõnas tähendab, ei ole see raamat „mitte ainult selle poolest uus, et ta on esimene katse eesti keele lause-ehitust laiemalt ja sügavamalt esitada, kui see on sündinud senini, vaid ta on ka selle poolest uus, et ta on katsunud loobuda meil sissejuurdunud vananenud lauseõpetuse käsitusviisidest“. Kuna senised süntaksid on käinud peajasjalikult vene keele grammatika jälgedes, on Põld omale eeskujud otsinud mujalt, iseäranis soome keelest. Et eesti keel, kuuludes soome-ugri keelte hulka, erineb mitmeti ka süntaktiliselt indo-euroopa keeltest, siis tuleb eeskju suhtes soome keele grammatika eelistamist vene keelele aina heaks kiita; seda teed on hiljemini käinud ka L. Kettunen. Eesti keele süntaktiliste nähtuste vaatlusel tuleb välja minna eesti keele enese loomust ning iseärasusist ja mitte aluseks seada mõni vene või saksa grammatika, nagu seni oli tehtud. Kuid ka Põld on paiguti veel liiga palju kinni hoidnud siamaalsete lauseõpetuste traditsioonidest. Palju järjekindlam on olnud L. Kettunen, kellest aga kõneleme edaspidi. Et autor ei ole keeleteadlane, vaid ainult asja-armastaja, see tuleb ilmsiks õige mitmel puhul, kus antakse väärseletusi ning asutakse mitte küllalt õigeil seisukohtadel (sääraseid sisulisi vääratusi leidub II jaos siiski vähem kui I-ses).

Töö on põhjalik, süntaktilised nähtused võetakse kõne alla kaunis üksikasjaliselt; põhjalikkuse ja ulatuse poolest ületab raamat kõik seni ilmunud süntaksid (kooli-väljaandes 72 lhk., suuremas väljaandes poole rohkem: 142 lhk.). Kiitusega tuleb ära märkida kooli-väljaande varustamist ka lisaga, mis sisaldab lauseid lahutusharjutuseks. Kah-

juks on see aga liiga lühike (ainult 4 lhk.); seda ei jätku terve õppeaasta jaoks harjutus-ülesandeiks kodus ning koolis.

Nomenklatuuris on võetud ette seniste oskussõnadega võrreldes mitmesuguseid muutusi, millega alati nõus ei saa olla; et aga grammatilises oskussõnastikus meil siamaani suur segadus on valitsenud ja lõpliku fikseerimise katse kuuldavasti lähemal ajal ette võetakse, peame liigseks selle küsimuse juures pikemalt peatuda.

Sisult jaguneb raamat kahte peaossa. A. Lause-ehitus (lhk. 1—83) ja B. Sõnavormidest lauses (lhk. 84—133). Lõppu on lisatud veel 3 leheküljel (lhk. 134—136) peatükk: „Lause vahemärgid kirjas“ ja asiregister (lhk. 137—142). Autor peab eriti tarviliseks „tähelepanu juhtida üksikute sõnatõugude ja sõnavormide käsitamise peale lauses“. Sellega ongi seletatav lauseõpetuse teise osa (sõnavormide tarvitamisest lauses) põhjalikkus ja üksikasjaline käsitus (suuremas väljaandes 50 lhk.). Kooli-väljaandes on see osa küll palju kokkusurutum: ainult 13 lhk. (lhk. 52—64).

Kuid siirdume sisu üksikasjalisele vaatlemisele teksti järjekorras:

Sisu poolest jaotatakse laused nelja liiki: väitlauseid, hüüdlauseid, soovlauseid ning käsklauseid. Soovlauseid kohta seletatakse (lhk 4 s.¹ lhk. 3 k.¹): „Soovlause esineb tegusõna (verb) ikka käskivas, soovivas ehk tingivas ütlusviisis.“ Esimese näitena aga tuuakse: „Annname talle tüki leiba!“ mille verbivorm räägib esitatud reeglile vastu.

Asjatu peenus on käsklauseid liigitamine otsustavaiks ja teadustavaiks (lhk. 4 s.). Ei saa õnnestunuks pidada ka retooriliste küsimuste nimetamist kaunistavaiks (lhk. 4 s.).

Õieti on tähele pandud, millal tarvitada täisalusust ja millal osa-alust. Sellekohased reeglid (§ 22—27 s., § 21—25 k.) oleksid võinud olla kokkuvõtlikumad ja ülevaatlikumad, eriti kooli-väljaandes (Looritsi ja Kettuse grammatikas ainult 3 punkti).

Ütlussõna ühildumise kohta arvsõnalise alusega antakse järgmine reegel (lhk. 11 s., lhk. 8 k.): „On alussõnaks arvsõna ehk arvsõna aset täitev sõna ühes nimisõna osastavaga, esineb ütlus ikka ainsuses. On arvsõna ükski alussõnaks, esineb ütlus mitmuses. Näit: Kolm

1) Tähed „s.“ või „k.“ lehekülje või §-i numbri järel tähendavad vastavalt suuremat või kooli-väljaannet.

meest tuleb mööda teed. Kuid: Neli näitavad tuld, kaks teevad aset, üks heidab magama.“ Säärane vahetegemine oleks liigne peenus ja leiab vaevalt kinnitust rahvakeeles, kus — osalt vist võõraste keelte mõjul — tarvitusviis väga mitmesugune.

Ebatäppis on järgmine tähendus (lhk. 12 s., lhk. 9 k.): „On mitmest alusest igaüks ise isikut, siis võidab 1-ne 2-se ning 3-da ja 2-ne 3-da.“

Põllu grammatika paneb õieti tähele mõttelist vahet täis- ning osatäitelise ütluse vahel (lhk. 13 s.): „Kuna esimene ainult aluse omadust määrab, seab teine omaduse teatavasse liiki. Võrdle: Ta on vaese rahva laps ja Ta on vaese rahva lapsi (= laste liigist). Minu isa oli tugeva jõuga mees ja — tugeva jõuga mehi. Soovitav oleks ütluse osastavalist konstruktsiooni enam tarvitusele võtta“ jne.

Kahjuks leiduvad ettetoodud seletused ainult grammatika suuremas väljaandes, sealgi peene kirjaga trükitult, kuna kooli-väljaandes on eesti keele iseloomule, nii oma-
sest osalisest ütlustäitest ainult mööda minnes kõneldud.

Ütlustäidete hulgas leiame ka n. n. -ks lõpulise ehk saavtäite (lhk. 13 s., lhk. 10 k.), mis esineb translatiivis ja väljendab ajutist olu ehk otstarvet või üleminekut ühest olust teise. Näit. Minu vend on linnas voorimeheks. Nägu läks punaseks jne. — Soome grammatikas peetakse seesuguseid lauseliikmeid adverbiaalideks, ka meil on Kettuse ja Looritsi grammatikas sama teed käidud (predikatiiv-adverbiaal).

Ka võrdlevaks ehk kui-täiteks peetud lauseliiget (näit. Otsast kui ora, keskelt kui kera, tagant lai kui labidas) loeksime pigemini adverbiaalide hulka.

Lause kõrvalliikmeid nimetatakse täiendusteks (lhk. 15 s., lhk. 11 k.). Täienduste liigi määrab ära Soome grammatika eeskujul selle sõna tüüp, millega täiendused on mõtteliselt ühendatud, mille kohta nad käivad. Selt seisukohalt välja minnes jaotatakse täiendused nelja rühma: 1. tegusõna täiendused, 2. asisõna täiendused (ühes asesõna ning arvsõna täiendustega), 3. omadussõna täiendused ja 4. abisõna täiendused (§ 38 s., § 36 k.).

Tegusõna täienduste liigitus (§ 40 s., § 38 k.) on kaunis segane ja puudulik. Kõige pealt jaotatakse nad sihitusteks (objektideks) ja määrusteks (adverbiaalideks). Sihitused ilmutavad olevust või asja, mille peale tegu on sihitud; nad vastavad enamasti küsimustele: keda? mida? (kelle? mille?) mis?

Adverbiaalid määravad teo põhjust, kohta, aega, viisi, otstarvet, vahendit jne.; nad vastavad küsimustele: mispärast? miks? kus? (kuhu? kust?) millal? (kunas?) kui kaua? kuidas? mistarvis? millega? jne. — Raskusi teeb siin sihituse definiitsioonis sõna „enamasti“, adverbiaali seletuses kahekordne „jne“. Veel keerulisemaks läheb asi, kui loeme järgnevat lauset: „On aga veel tegusõna täiendusi, mis ennast kergesti ei lase kumbagi liiki rühmitada ja mida meie sellepärast ainult ületüldise nimega nimetame („tegusõna täiendused“); näit. panen tähele, kosten kellegi eest, harjun millegagi.“ Kuid see ei ole veel kõik: 1. täh. peab võimalikuks „sihituste ja määruste liigile juurde lisada veel sihilised määrused ja määruselised sihitused. Esimeste liiki kuuluksid niisugused täiendused, nagu: panna tähele, kosta kellegi eest jne., teiste liiki — magasin une otsa, hulkusin kogu päeva“ (lhk. 17 s.). Raske on säärasest labürindist õiget teed leida. — Ka järgnev sihituse, määruse ja „mitmesuguste tegusõna täienduste“ üksikasjalik käsitus ei suuda esialgsesse segadusse küllaldast valgust valada. Sihitus jaguneb nimisõnaliseks ja tegusõnaliseks, esimene omakorda pärissihituseks ja kõrvalsihituseks. „Pärissihitus esineb ikka sihitavas ehk osatavas käändes; näit.: Isa ostis raamatu. Poeg loeb raamatut. Kõrvalsihitus käib ikka pärissihituse kõrval ja kaasas ja esineb üksikutes liitkäänetes¹⁾, näit. Isa ostis minule raamatu. Ma mõtlen seda sinust. Kõiki nimisõnalisi täiendusi, mis sihituse aset täidavad, aga mitte ei esine sihitusekäänetes (sihitavas ja osatavas) ega käi pärissihituse kõrval, nimetatakse sihilisteks täiendusteks. Näit. Asi puutub minusse. Ta ei loobu sellest“ (§ 42 s., § 40 k.). Siia liiki peaksid kuuluma kahtlemata ka postpositsioonilised täiendused, nagu: Loodan selle peale, halasta meie peale. „Asja lihtsuse pärast“ peab aga autor neid „ainult tegusõna täiendusiks“ (lhk. 17 s.). Mispärast just säärane küsimuse lahendus asja lihtsustab, jääb ainult autori teada. — Nii siis astub siin seni nimetatud tegusõna täiendustele, määruseliste sihitustele, sihilistele määrustele, tegusõnalistele sihitustele jne. juurde veel sihiline täiendus. Kuidas suudab küll õpilane neid nii sarnaste nimetustega mõisteid esitada! § 43 (s.) 2. täh. lisab juurde

1) Liitkääneteks nimetab Pöid kõiki käändeid peale nimetava, omastava, sihitava ja osastava; viimaseid nimetab ta tüvikääneteks.

veel määrussihituse. Õnneks puudub see tähendus kooli-väljaandes.

Õieti on valgustatud küsimust, millal tarvitada totaal-, millal partsiaalobjekti. Ka nimetava-kujulise totaalobjekti tarvitamise juhtumused on kõik üles loetud; ainult I (-da ~ -la) infinitiivist (nn. „määrosastavast“) oleneva objekti küsimust on käsitletud liiga kokkusurutult, konseptiivselt (lhk. 21 s., lhk. 16 k.). Ometi eksitakse hariplikult just siin kõige rohkem, mispärast oleks pidanud üksikuid juhuseid rohkem rõhutama ning eristama.

Õigustatult peab autor liigset abisõnade ning määruste tarvitamist tegusõnade kõrval ebaeestiliseks, teiste keelte mõjuks, kuna eesti keeles nende funktsioone täisihitus täidab (§ 50 s., 2. täh.). Kahjuks puudub see väga tarviline tähendus kooli-väljaandes.

Määrused (adverbiaalid) on jaotatud järgmistesse liikidesse: kohamäärused, ajamäärused, viisimäärused (alaliik: võrdlusmäärused), põhjusmäärused, sihi- ja otstarbemäärused, abinõu- ehk vahendimäärused, ainemäärused, rohkuse- ning mõõdumäärused, ütlustäiteline määrus, tegija määrus, omandav määrus. Kuigi liike kokku 11, pole liigitus siiski küllalt täielik; puudub näit. isegi Ploompuul esinev vahekorra (parem: suhte) määrus. — Tegija määrus esinevat ikka omastavas (tegija omastav, gen. auctoris). Näit.: See töö on minu teha; see põld jääb sulase künnda (lhk. 35 s., lhk. 25 k.). Tegija määruste hulgas poleks tohtinud nimetamata jätta ka elatiivset (näit.: see töö jääb minust tegemata; Madis seisis nagu piksest rabatud ühel kohal) ning „poolt“-postpositioonilist adverbiaali (näit. lillekorv oli saadetud austaja poolt).

Nagu varemini mainitud, ei ole sihituse ja määruse mõiste vahe küllalt selge; iseäranis kahepaikset osa etendab n. n. kõrvalsihitus, mille õigem koht oleks küll adverbiaalide seas. Kõiki tegusõna täiendusi ei suudeta siiski objekti ja adverbiaali liikide alla mahutada, mispärast ollakse sunnitud juurde lisama veel ebamäärase peatüki: „Mitmesugused tegusõna täiendused“ (§ 68 s.).

Lisandused (atribuudid) on jaotatud nelja rühma: iseseisvad, käändelised, omadussõnalised ja abisõnalised. Õieti on seletatud, millal iseseisev lisandus (apositsioon) käändub ja millal mitte. Ka omastavaliste kujude eelistamine kohanimedes väärib tunnustust. — Osastavaliste lisanduste hulka on üles võetud muu seas I (-da ~ -ta) infinitiivi kujul esinev atribuut ning teda nimetatakse määr-

osastavaliseks (lhk. 44 s., lhk. 31 k.). Nagu me juba oleme tähendanud, pole I infinitiivil midagi ühist osastava käändega, mispärast ka põhjust pole infinitiivist atribuuti osastavaliste rühma paigutada.

Liitsõnus, mille esimene pool on omadussõna, soovitab Põld käänata mõlemaid pooli, nagu: ülempreester — ülemalepreestriks, ülemadpreestrid; noormees — noortemeeste seltsid; vanasõna — eesti vanadsõnad jne. (lhk. 46 s., lhk. 33 k.). Rahvakeeles leiame kahesugust tarvitamisviisi: ühelt poolt küll: nooredmehed, vanadsõnad; teiselt poolt aga: vanamehele, ülemjuhatajalt jne. Kirjakeeles peaks muidugi ühtlus valitsema ja niisugusel korral langeb otsus kahtlemata selle kasuks, et sõna esimest poolt mitte muuta, nagu ka teistes liitsõnades muutub ainult sõna teine pool. Seepärast oleks soovitav tarvitada: noormehed, vanasõnades, ülemjuhatajale (mitte: nooredmehed, vanadesõnades, ülemalejuhatajale).

Peatükk omadussõnade täiendustest (lhk. 47—49 s., lhk. 34—35 k.) paneb lugeja (resp. õppija) väga raskesse seisukorda. Kui ta senise käsitluse järgi mitmesuguste ebaselguste peale vaatamata siiski katsus luua teatava ettekujutuse lauseliikmeist, siis riisub kõne all olev peatükk talt viimse toetuspunkti ning sunnib meelheitvalt „käega lööma“. Sihituste (objektide) ja määruste (adverbiaalide) vahe oli, nagu mainitud, juba varem inigi tume; selle eest ei tekitanud lisanduse (atribuudi) mõiste mingisuguseid arusaamatusi, sest see oli määratud küllalt selgesti (§ 69 s., § 61 k.): „Kõiki asisõna täiendusi kutsutakse juba vanast ajast lisandusteks (atribuutideks).“ Nii siis teadsime, et lisanduseks nimetatakse asisõna täiendust. Mida kuuleme aga kõne all olevast peatükist? Tsiteerin alguse (§ 89 s.): „Omadussõna täiendused lähevad ühte osalt asisõna täiendustega, osalt tegusõna täiendustega. Asisõna täienduste laadilised omadussõna täiendused on täiesti samasugused kui asisõna täiendused ja meie nimetame neid ka lisandusteks. Tegusõna täienduste laadilised omadussõna täiendused on muist sihituste, muist määruste sarnased, ei vasta aga mitte täiesti nendele lauseliikmetele. Meie võime neid liigitada sihilistesse ja määruselistesse omadussõna täiendustesse (pead pööriv, süüst vaba).“

Palju parem oleks olnud nimetada kõiki omadussõna, samuti ka määrsõna täiendusi adverbiaalideks, nagu seda on teinud Loores ja Kettunen. Põllu seletus ja jaotus on nii segane ning ebamäärane, et sellest vaevalt suudab

aru saada. Seda on nähtavasti ka autor ise taibanud, mispärast ta „hea mehe poolest“ ruttab rahustama: „Lause-
sete lahutusel ei ole niisugune liigitamine tähtis. Tähtis on, et teatav lauseliige kui omadussõna täiendus ära tun-
takse“ (lhk. 47 s.).

Veel segasem on järgmine peatükk „Abisõna täiendused“ (lhk. 49—51 s., lhk. 35 k.), millega lõpeb lauseliik-
mete käsitus.

Nagu nägime, annab Põllu grammatika selge pildi ainult subjektist, predikaadist ja predikaaditäitest, kuna teis-
test lauseliikmeist me selget ettekujutust ei saa. Küsitav on, kas oskaks autorgi oma süntaksi nõuete järgi üksikasja-
list lauseanalüüsi teha. Oleks väga soovitatav olnud leida raa-
matu lisana mõne lugemispala „eeskujulikult“ analüüsituna.

Lauserühmade (= liitlausete) käsitlusega võib üldiselt rahul olla. See peatükk on eriti kooli- väljaandes küllalt ülevaatlik ja kokkuvõtlik; lauserinna ülevaates (§ 93—96 k.) peaksime siiski mõnd üksikasja ning peenust liigseks. Vastu vaielda võiks ainult aluslause definitsioonile, mis kõlab järgmiselt (§ 121 s., § 99 k.): „Aluslause väljendab ettekujutust, mis on mõnele teisele ettekujutusele ehk ettekujutusrühmale põhjaks (aluseks).“ See seletus on kõige pealt liiga teaduslik, sealjuures aga siiski mitte küllalt täppis (ettekujutus või ettekujutusrühm ei tarvitse tingimata lause abil väljendatud olla). Lihtsam oleks olnud defineerida aluslauseid samal viisil kui teisigi kõrval-
lauseid (näit. ütlus-, määruslauseid j. t.).

Järgmine peatükk: „Lause ütlusviis“ (lhk. 69—74 s., lhk. 45—48 k.) pakub palju huvitavat materjali, millest suurem osa esimest korda trükkis ilmub. Muu seas on pikema käsitluse osaliseks saanud kaudne kõne (oratio obliqua) ning kaudne kõneviis, mida nimetatakse kan-
duvaks ütlusviisiks (modus relativus), ja antud selle kujundamise reeglid; see kuulub küll õieti vormiõpetuse piirkonda. Ka eitussõnade tarvitamist on valgustatud põhjalikumalt. Eitussõna „mitte“ kohta on õieti seletatud, et teda „tarvitatakse suuremalt jaolt kahe esimese eitussõnaga ühenduses eituse kõvendamiseks, või üksikult üksiku lauseliikme eitamiseks, mis mitte ei ole tegusõna pöördvorm“ (§ 141 s., § 115 k.). Siia oleks aga tingimata pidanud juurde lisatama hoiatus „mitte“ liigtarvitamise kohta; igapäevases kõnekeeles, samuti ka ajakirjanduses leiame ju alatihti „mitte“ esinemist „ei“ ja „ära“ kõrval ilma mingi vajaduseta, ilma et tahetaks eitust eriti rõhutada ehk kõvendada. Grammatika õpetamise ülesanne koolides ei

pea seisma mitte ainult keelenähtuste teoreetilises vaatlémises, vaid tuleb rõhutada ka praktilisi õigekeelsuse-küsimusi ja pöörda erilist tähelepanu väärkujudele ning vale-tarvitusviisele. Selt seisukohalt on täitsa õigustatud järgmise küsimuse puudutamine ka kooli-väljaandes: lhk. 47. Tä h. „Tähele tuleb panna, et lauselaienduses ütlus ikka eitavaks saab, kui esimene rühm on eitav¹⁾... Näit. Ma ei kirjutanud seda (mitte) pliatsiga, vaid sulega (viga on öelda: Ma kirjutasin seda mitte sulega, vaid pliatsiga). Ma ei ostsud mitte ainult lehma, vaid ka hobuse (vale: Ma ostsin mitte jne).“

(Järgneb.)

Ernst Nurm.

Eesti rahvameditsiin, eriti sünnituse ning naistehaiguste puhul ja laste arstimisel, vanavara valgustusel. 3

Samuti kui Kalevipojas Uku ühes Rõugutajaga tuleb Lindale appi, täites akušööri osa, niisama ka:

Tuli Jeesuke tubaje,
Astus Maarija majaje,
Püha Risti tuli põrmandalle,
Sle tõi pihus immerauvad (neitsirauad),
Miska leikas immerihmad (neitsirihmad),
Kao (tüdruku) kammitsad arutas.

(E. Kirj. S. Aastar. 1881, lhk. 26—27.)

Või:

Ülevalta hütiab Jeesus,
Looja kõrgelta kõneleb,
Mari vastab taivaasta:
Vana naine armuline,
Too õlgija tubaje,
Pisut põhku põrmandalle...
Nurganaine noorukene,
Asu põlvi põrmandalle,
Küüsi ukse künniselle (lävele)!

(E. Kirj. S. Aastar. 1881, lhk. 38.)

Peale selle alles:

Jeesus astus nüüd abisse.	Kai Jeesus oma käege, —
Jeesusel oli katsi kätta,	Poiga toodi jo tubaje...
Tõine suur, tõine väike,	Astub Maarija abisse...
Suur käsi küläste naeste,	Kaeb Maarija oma käega —
Väike noore nurganaise.	Tüdär tuvvas jo tubaje.

(E. Kirj. S. Aastar. 1881, lhk. 47—48.)

1) Mõte on halvasti formuleeritud.

17. Lapse sündimine. Pärast lapse sündimist tõstab ämmamoor lapse kolm korda üles, üteldes: „Tule, Rõugutaja, tõsta lasta!“ (Der Esten abergl. Gebr., lhk. 49). Kui sünnib poeglaps, siis pandavat ta rätikusse või jälle laotatavat sünnitaja voodi ette hulk hõberublasid, — siis saavat sellest lapsest kuulus inimene (Iisaku). Ka pandud poeglaps ema särgi sisse, et ta varakult ja õnnelikult abiellu heidaks, või lastakse isa püksireiest läbi, et isa oma poega ei põlgaks. Samal põhjusel, s. o. et tütarlaps ruttu mehele saaks, pannakse ta isa särgi sisse või lastakse läbi isa püksisääre (laialt tuntud). Et tütarlapsel palju austajaid oleks, selleks lastavat teda läbi täku rangide. Et poisile tüdrukud järele jookseksid, selleks lastavat poiss läbi mära rangide (Põltsamaa). Et abiellu astumise küsimusel suur tähtsus on, näitavad juba eespool-toodud näited. Et neid kombeid nii palju on, siis on neid võimatu kõiki siinkohal kirjeldada.

Peale lapse sündimist peab isa tegema lapse pea alla ja rindade peale ristikesi, — muidu vahetab vanapagan lapse ära. Kui aga vanapagan on lapse juba ära vahetanud, mis enne ristimist võib sündida, siis pandi laps leivalabida peale ja tõsteti see ühes lapsega küdeva ahju suu ette, öeldes:

„Viskan, viskan ahju,
Kahju mul ei ole“;

siis toob vanapagan vahetatud lapse tagasi, kartes, et tema laps ahju visatakse (Iisaku).

Kohe pärast lapse sündimist võetakse verd lapse naba küljest ja pannakse lapse palge peale, — siis saab lapsest priske, tubli ja tugev inimene (Ambla). Kui lapse sündimise ajal visatakse ahju soola (mida tingimata peab tegema — ohvriks abitoojatele), ei jää laps iialgi kärnatõppe (Paistu). Kui laps kõhuli sünnib, sureb ta ära (Audru). Kannab vanamoor lapse sündimise ajal sütt põues, punetab eluaeg selle inimese nina, kelle sündimise juures vanamoor talitab.

Sündimispäeva järele arvati võidavat ette ütelda uue ilmakodaniku iseloomu ja ka elujärge. Nii pidi ühe variatsiooni järgi olema pühapäeval sündinu — püüdja, esmaspäeval — edev, teisipäeval — tegev, kesknädalal — kehv, neljapäeval — ninakas, reedel — rikas või riiakas, laupäeval — laisk (J. Lilloja). Teise variatsiooni järgi on esmaspäeval sündinud laps virk, laupäeval sündinud poisist saab aidamees, pühapäeval jumalateenistuse ajal sündinud lapsest — nõid (Audru).

Maja lastele aga, kui need küsinud, kust laps saadud, vastanud ämmamoor, et tema selle toonud jõest, kaevust, soost; ta olevat nutmist kuulnud ja lapse leidnud ning nendele hoida toonud, sest et neil väikene puudunud (Tartu- ja Võrumaal). Viimsel ajal aga üteldakse lastele, et toonekurg on väikese lapse toonud. Arvatavasti on siin tegemist saksa mõjuga.

18. Nabanöör. Nabanöör seoti alati enne läbi-
lõikamist kahest kohast kinni. Poeglapsel seotud naba-
nöör ehk nabavars, nagu teda ka nimetatakse, ükskõik
missuguse villase lõnga ja linase niidiga kinni. Kuid
tütarlapsel seotud ta punase villase lõngaga ja punase
linase niidiga kõvasti kinni, et laps verest kuivaks ei
jookseks (Kursi). Nabanööri kinnikõitmiseks võetud naiste
vöö otsast kolm isevärvi lõnga ja valget niiti. Lõngad
tõmmatud käega katki, ükskõik kui pikad juhtunud (Kursi).
Nabavars peab kõvasti kinni seotud olema: siis saab kõva
inimene (Kursi).

Kui nabanöör on kinni seotud ja laps põrandale
õlgede peale pandud, asetatakse nabanööri alla kirvevars.
Ämmamoor küsib, nuga peos hoides, kolm korda: „Kas
raiu?“ mille peale lapse ema vastab: „Raiu!“ Kolmanda
vastuse peale lõikab ta nabavarre katki. Umbes 30—40
aastat tagasi lõigatud poeglapse nabanöör kirvevarre või
hõõvli peal noaga katki, et lapsest saaks meistermees
(Kursi). Kui poeglapsel nabanöör kirvega katki lõigata,
saab tast tugev mees.

Nabanöör on läbi lõigatud kas noaga, kääridega või
lammasteraudadega. Nuga, millega nabanööri lõigatakse,
ei tohi mitte ära pesta, vaid peab vähemalt nädal aega
naise sängis kotti all olema, — siis ei hakka haigused
naisele ega lapsele külge (Kursi).

Nabavarre ots pandud puhta nartsu sisse, tehtud rist
alla, teine peale ning seotud kintsu külge siidiniidiga
kinni, et viimased ehk päramised tagasi ei läheks (Kursi).

Kui nabanöör juhtub ümber kaela olema, siis
tähendab see poeglapsele halba, nimelt peab ta sõduriks
minema, tütarlapsele aga ennustab see rikkust, ta saab palju
hõbe-kaelahteid (Kursi).

Nabanööri ots, mis iseenesest mõne päeva pärast ära
kukub, hoitakse kuival kohal karbi sees alal või pannakse
nartsu sisse ja seotakse kaela külge kaitse-abinõuks kahe-
tuse vastu. Nabanöör pandud ka hobusesõime, et lapsest
saaks hea hobusekasvataja, tütarlapse oma aga lehmasõime,
et lapsest saaks hea lehmapidaja (Kursi).

19. Pärämised. Pärämiste sünnitamise tekitab tihti raskusi. Vastustes on isegi juhuseid üles antud, kus pärämised ehk viimased alles teisel päeval ilmale sünnivad (Põltsamaa). Kui pärämised ise ei taha sünnida, siis venitatakse või kistakse nabanööri, et sel kombel viimaseid välja kiskuda. Ka on seejuures kõhtu pigistatud või käega muljutud (Kursi).

Väga tähtis abinõu pärämiste sünnitamiseks on pudeslisse puhumine, kusjuures sünnitaja, kui ta põlvili asub, end vähe ettepoole kummardab (üldiselt tuntud). Ka on sõrm kolm korda kurku pistetud, et sellega läkastust sünnitada, sest kõhimisest tõmbuvad kõhumuskliid pingule — ja see aitab pärämisi sünnitada (Kursi).

Kui aga pärämised viimaks ometi on õnnelikult ilmale sünninud, siis pestakse nad kõige pealt puhtaks. Peale selle asetatakse pärämised puhta linase lapi sisse, nabanöör keeratakse ilusti keskele. Mida lähedamalt on pärämised ühes nabanööri nartsu sisse asetatud, seda ilusamad silmad saavat laps (Helme). Pärämiste peale riputatakse soola, kaabitakse hõberublalt hõbedat; mõnel pool pannakse pärämiste alla ja peale isegi hõberubla või hõbeprees. Kõige selle peale tehakse kolm ristimärki ja narts mässitakse kinni (üldiselt tuntud). Mõnel pool arvatakse, et nartsu kinni pannes ei tohi sõlme teha, sest sõlm olla vanapaganast (Põlva).

Sellele järgneb pärämiste matmine. Matusepaikadeks valitakse mitmesugused kohad. Pärämised paigutatakse kambri lõunapoolse nurga lähedale põranda alla maa sisse ehk lae peal olevasse mulda, kusjuures pärämiste peale pannakse kivi, et kass neid kätte ei saaks. Iseäranis peetakse silmas, et koht, kuhu pärämised paigutatakse, kuiv oleks ning et mingi loom sinna ligi ei pääseks. Seda kõike tehakse tänapäevani, kartes, et kui pärämised ei ole korralikult ega varjulisse kohta paigutatud, siis jäävat tingimata haigeks kas ema või laps. Selle tõenduseks räägitakse, et on olnud juhtumusi, kus pärämised pole korralikult maha maetud, ja selle tagajärjeks olnud siis naise haigustumine. Otsitud ta pärämised üles ja maetud kombe järele korralikult maha, siis saanud naine terveks. Olla isegi surmajuhtumusi ette tulnud, sellepärast et pärämised hooletult maa peale jäetud (Kursi). Pärämisi mattes tuleb enne mulla pealepanemist 3 ristimärki peale teha ja „Issameie“ lugeda. Alles siis loetakse pärämised korralikult maetuks (Kursi).

Paiguti on kombeks, et tütarlapse sündimise korral pãramised vãlise kambriukse paku alla maa sisse maetakse, kirjeldatud kombe jãrele, sest siis saavat tütar ruttu rikkale mehele. Pãramisi on maetud isegi lammastelauta sõnniku alla maa sisse kristliku kombe jãrele, et emale ega lapsele viga ei sõnniks.

Mõnel pool vaadatakse pãramiste kui lapse ühe osa peale. Sellepãrast peavad isa ja õmmamoor matma pãramised surnuaeda kristliku kombe jãrele (Kursi). Pãramisi on maetud ka aeda mõne suurema puu alla (Põltsamaa).

20. Lapse esimene pesuvesi. Lapse esimesel pesuveel ja esmakordsel pesemisel arvati õige suur tõhtsus olevat. Seda silmas pidades on õles seatud terve rida nõudeid, millele peab esimene pesuvesi vastama.

Esimene pesuvesi toodi harilikult kaevust, kusjuures tooja selle jãrgi pidi valvama, et pang kães ei loksuks ja et ta kaevust õhe tõmbega vãlja tuleks, sest siis ei minevat lapse pea kõõma. Pesuvett õues ei tohi pange nii loksutada, et vett maha langeks, sest selle tagajãrjel hakkavat laps oksendama ja kisendama. Ka patta vett soenema pannes ei tohi õhtegi tilka pliidi peale tilgutada, sest siis minevat lapse ihu katki, hakkab ohatama (Põltsamaa). Pesuvett on kurnatud lãbi sõela (Simuna).

Pesuvesi soendati puhtas riistas ja last pesti puhtas vannis (Koeru). Pesuvett tohtis ainult õmmamoor soendada (Kullamaa). Lapse pesuvesi ei tohi liiga kuum olla, — muidu ilmuvad ihule vistrikud. Harilik lapse pesuvee soojus olgu lõpstud rõõsa lehmapiima soojus. Pesuvee soojust katsutud kũnarnukiga, sest et kraadiklaasi selleks ei tarvitatud. Kuid vett ei tohi lasta keema minna, sest siis kasvavat lapsele viletsad juuksed (laialt tuntud).

Pesuvee hulka vanni peab panema õõbepreesi, -sõrmuse või õõbelusika; on hea pesuvette panna ka kolm tulist sõtt: siis ei hakka imetsus ehk „kuri silm“ peale. Tihti pannakse pesuvette õõberaha: siis ei jãã õmmamooril silmad haigeks. õõberaha sai õmmamoor omale. Pesuvette visatud nãpuga kolm korda ka soola; kuid soolaga kãidud peale selle veel kolm korda vastu pãeva ringi õmber vanni, raputatud soola ka õle lapse ja õle vanni õãre põrandale maha. Nõnda on tehtud selleks, et lapsele maa-aluseid või mõnd muud nahahaigust kũlge ei hakkaks. Ka on pesuvette pandud suur nõel, et laps hãsti terane kasvaks (Põltsamaa).

Last on esimest korda pestud toas mullase põranda peal vannis. Mõnel pool on pestud last esimesel korral

ka rehetas ahju peal või saunalaval. Samal kohal tuli pesta ka järgnevaid lapsi. Kus last pestakse, sinna kohta loetakse „Issameie“ sõnad, et lapsest kõiksuguseid õnnetusi ära hoida (üldiselt tuntud).

Pesemisele viidi poeglast naisterahva särgi või undraku sees, tütarlast — meesterahva särgi sees. Pesema viies ei tohi last põlle sees kanda, iseäranis tütarlast, sest siis läheb ta ülekaite, sohiks jne. (Helme).

Last pesti harilikult vannis seebi ja villase riide lapiga. Kui last pestakse, võetakse tema jalust kinni ja raputatakse, sest arvatakse, et sel teel kõik tarkus pähe koguneb, või võetakse jalust kinni, tõstetakse vastu sauna lage ja viheldakse seejuures last tagumiku peale. Saun on aga hästi kuumaks köetud (Der Esten abergl. Gebräuche, lhk. 54—55). Alutagusel üteldi lapse pesemisel; „Tule appi, Rõugutaja!“ (Der Esten abergl. Gebr., lhk. 53).

Ka pesuvee äraviskamisel oli oma tähtsus. Lapse esimest pesuvett ei tohitud kuu ega eha kätte, s. o. pais-tele visata, sest siis läheb lapse kõht lahti ning laps hakkab rohelist tegema (Kursi). Teiselt poolt näeme, et pesuvett visatud ka õhtul või hommikul kuupaistele, et kuust saaks lapsele kaitsja. Pesuvee põhja poole külge viskamisega arvati ära hoida lapsest põhjatuulega tulevaid nõidusi (Der Esten abergl. Gebr., lhk. 51). Esimene pesuvesi peab enam kõrvalisse kohta visatama, kus mitte keegi ei saa üle käia; vastasel korral saavat lapsest liiga orjameelne inimene (Põltsamaa). Ka tuule kätte ei tohi seda vett visata, kui tahetakse, et laps tuule rabamise eest kaitstud oleks (Paistu).

Esimene pesuvesi kallatakse mingisugusesse kohta, kuhu elajad ligi ei pääse; siis ei vihka elajad last (Risti). Teiselt poolt aga soovitati visata see pesuvesi kas lehmalautale, et lapsest saaks hea lehmapidaja, või hobusetalli — kas samal põhjusel või et lapsele kasvaksid head juuksed (mitmelt poolt). Lammastelautale ei soovitatud pesuvett visata, sest siis kasvavat lapsele lühikesed juuksed (Tapa).

Kui poeglaste esimest pesuvett katusele visata, siis kasvab lapsest tark ja kuulus mees. Visatakse tütarlaste esimest pesuvett aga vastu päeva katusele, kasvab tütarlastest puhas ning kasin inimene ja ta paistab teistele hästi silma (Kuusalu). Tütarlaste pesuvett visatakse vastu tuult (Tarvastu) või kahe härja vahele (P.-Jaagupi), et laps ruttu mehele saaks. Pestakse aga tütarlaste esimese pesuveega aknaid, kasvab lapsest terase silmaga tüdruk. Visatakse lapse esimest pesuvett sõnnikusse, siis ei hakka

maa-alused külge (Põltsamaa). Ka valati poeglapse esimene pesuvesi kuuse, tütarlapse oma — õunapuu juurte peale (Kursi).

Lapse esimesele pesijale antakse villu ja linu kingituseks, et lapsele kasvaksid head juuksed või et temast kasvaks hea südamega inimene (Ambla).

V. Lapsevoodi aeg.

21. Hügieen lapsevoodi ajal. Sünnitaja on jäänud lapsevoodi seniks, kui tervis kosunud. Üldse pole peale sünnitamist suurt aega puhkamiseks olnud. Oldud voodis vahest 2—3—4 päeva ja kohe jälle harilik töö käsil. Kuid juba järgmiselgi päeval on tulnud üles tõusta, et harilikke talitusi toimetada.

Mõnel pool on olnud kombeks jätta sünnitaja sauna õlgedele sünnitusekohale kolmeks päevaks lamama. Peale kolmepäevast lamamist pestakse sünnitajat esimest korda, seekord üleni, pannakse puhas särk selga ja viiakse lapsevoodiline elutuppa. Vanamoor peab aga särgi, mis sünnitajal sünnituse ajal ja kolme päeva jooksul peale sünnitust seljas oli, ühes õlgedega sauna ahjus kohe ära põletama, ja nimelt nii, et keegi ei näeks. Kui aga keegi juhtub seda särki nägema, siis rikutavat sünnitaja kuuriided ära — valudega ja rohke verega. Et menses'e rikkeminekut ära hoida, tuleb sünnitajat särgi põletamise puhul suitsetada (Põlva).

Rasket tööd ei tohi siiski mitte enne tegema hakata kui kuue nädala pärast, kuna harilikke talitusi majas lapse juures õige tihti juba samal päeval toimetati. Ainult siis, kui sünnitus juhtus raskem olema, oldi mõni päev voodis.

Lootevesi ja sünnituse juures väljajooksnud veri kallati loomalauta, et lehma piima-andi suurendada (Der Est. abergl. Gebr., lhk. 52). Ema roojust puhastati seebivee ja villase lapiga (üldiselt tuntud).

Ema esimeseks toiduks peale lapse sünnitamist oli harilikult võiga või rasvaga pannil praetud rukkileib. Peale selle anti nurganaisele kooki; mõnel pool anti veega keedetud rukkijahu-körti, mida sünnitaja võis süüa, niipalju kui süda igatses. Et veega keedetud rukkijahu-kördil mitte-isuäratav maitse oli, sellepärast lasti seda süüa, niipalju kui taheti (Põlva). Tavaliselt aga antakse sünnitajale kolmel esimesel päeval vähem süüa, kartuses, et kõht muidu suureks läheb (Põlva). Ka määriti mett leiva peale ning anti seda sünnitajale, või anti piimapudi. Üldse soo-

vitati juua piima ja süüa piimatoitused, sest siis tulevad nisadesse piima (Sangaste). Peale selle anti joogiks veel pärnaõie-, vaarika- või kummeliteed. Soovitati süüa ka õlle ja leiva puid, — see andvat palju piima. Aegapidi hakkas nurganaine jälle harilikke, igapäevaseid toite sööma, mõnikord varemini, teinekord hiljemini — kuidas tervis ja muu olukord lubas. Ainult rasvast ei antud süüa ega haput juua. Kui nurganaine rasvast sööb, jookseb palju verd (Tartu), kui aga haput joob, siis läheb lapse kõht lahti (Tartu). Ka kapsasuppi pole tohtinud naine süüa, et lapse kõht haigeks ei jääks (Simuna). Samuti oli keelatud heeringa ja igasuguse muu soolase toidu söömine. Magedat toitu tohtis naine süüa (Sangaste, Kursi).

Mis puutub lapsevoodi-aegseisse riietesse, siis on mul selle kohta õige vähe andmeid olemas. Ainult niipalju on teada, et lapsevoodi ajal peavad nurganaisel musta värvi riided seljas olema, et „kuri silm“ häda ei teeks (F. J. Wiedemann, Aus dem inneren und äusseren Leben der Esten, lhk. 307).

22. Katsikulkäimine ehk pütiviimine. Kui laps sündinud, tulevad naised last vaatama. Juhtus esimeseks „katsenaiseks“ vaene inimene olema, saab lapsest vaene inimene; tuleb esimesena rikas, siis saab lapsestki rikas inimene. Vaese tulekul on hea abinõu selle vastu, et lapsest mitte vaene inimene ei saaks, nimelt järgmine: lapse ema peab tulijat nähes pahema külje peale pöörduma (Tapa).

Oli kuskil omaste või tuttavate juures noorsugu sündinud, siis keetis pere-ema suure pajatäie tanguputru, seekord vee asemel piimaga. Pani suure vaagna putru täis; mis vaagnast üle jäi, seda sõi oma pere. Pudru sisse puuriti suur auk, millesse või sulama pandi. Nii seoti siis vaagen valgesse rätikusse ja mindi külasse katsikule. Kodu aga sõid lapsed haruldast valget putru ja nimetasid seda titepudruks (Juuru). See juhtus ikka 2. või 3. päeval, mil külanaised tite-ema vaatama tulid ning titeputru tõid. Titeputru garneeriti tihti munadega, harilikult viie munaga, kusjuures üks muna pandi „silmaks“, teised aga ääre peale. Titeputru antakse esmalt koerale ja kassile. Siis söövad lapse vanemad pudru pealt mune ja kõige viimaks söövad putru teised (Tõstamaa). Mõnel pool on moeks, et titeputru ei tohi lapse isa süüa, sest siis minevat habe valgeks (Ambla). Et titeputru tihti pütiga on viidud, siis nimetatakse katsikulkäimist lihtsalt ka „pütiviimiseks“ (Simuna, Pärnumaa).

Titepudru asemel tuuakse Võrumaal ja ka mujal kas munaputru, kooke või mõnd muud maiustust. Söögid, mida katsikule minnes enamalt viidud, olnud palju lihtsamad kui nüüdsel ajal. Siis toodud lihasuppi, tanguputru, pütiga piima, keedetud liha, värsket leiba, odrajahust „kakki“, kislak jne. (üldiselt tuntud). Ainult verikakki ei ole tohtinud nurganaisele viia, sest siis tekkivat lapsele palju kärni ja paiseid (Vooru). Esimese naise toodust antud ka lapsele veidi suhu (Sangaste), kuna oma osa kõige pealt alati koerale ja kassile antud, sest siis ei olevat need selle inimese peale eladeski kurjad ega tiku talle kallale (Kursi).

Kui nurganaist ruttu vaatama tullakse ja titeputru tuuakse, siis hakkab laps rutemini käima. Seejuures peab tite-ema kohe titeputru maitsma, sest mida rutemini ta seda teeb, seda varemini hakkab laps käima (Tarvastu).

23. Kahetamine. Kurja silma eest hoidmine. Vanarahvas uskus, et on inimesi, kelle sõna või silmavaade võib teist inimest „ära kahetada“, s. o. inimesele mingit tõbe või pahandust saata. Kui keegi ütleb teise lapse kohta: „küll on see hea laps“, siis peeti seda ärakahetamiseks. Peale kahetamist oli ikka nii, et laps enne hea oli, pärast aga kas haigeks jäi või muidu pahuraks muutus (Volveti).

Kui kuuldi, et keegi teise kohta ütles: „Küll on ilus laps! Küll on ilus ja mõistlik inimene!“ — siis arvati seda kohe kahetamiseks. Kahetamissõnadeks arvati veel järgmisi: „Küll sööb see laps vähe! Küll sööb see inimene vähe!“ Iseäraline mõju pidi neil sõnadel veel siis olema, kui neid nagu kurjaga öeldi. Et kahetamishäda ära hoida, katsuti kahetamise mõju kohe sõnadega murda. Kui lapse ema kuulis, et võõras tema last kiitis, ja arvas ta seda kahetamiseks, siis pidi ta alati vastama: „Ära kaheta last ära! Söögu pealegi vähe!“ jne. Ei aidanud need sõnad ning sai laps ikkagi kahetamishäda, hakkas palju sööma jne., siis tuli last juba tõsiselt arstida (Volveti).

Et väikest last õige kerge on ära kahetada, iseäranis enne ristimist, siis ei tahetud teda küllarahvale mitte näidata. Kui võõras inimene last kiitnud, siis pole seda sallitud ja on salaja sosistatud: „Laku lapse taguotsa!“ See olnud mõjuv vastus selleks, et kuri silm pole mõjuda saanud (Simuna).

Et väikesi lapsi kahetamise eest hoida, selleks võetakse mitmesugused abinõud tarvitusele. Nabavarre ots, mis iseenesest ära kukub, seoti lapsele niidiga nartsu sisse mässituna kaela — kaitse-abinõuks kahetuse vastu.

Väikesele lapsele on alati hea pisikese topi sees juudasitta ehk juudavaiku (tribisrakki) riiete vahel keha ligi hoida. Juudavaik on üldiselt tuntud kaitse-abinõuna kahetamise vastu. $\frac{1}{3}$ ristsele viidud lastest kaitsti kurja silma vastu juudavaiguga. Tema sisaldas Asa foetida't, puuvaiku. Tal on närve-ergutav ehk elustav omadus. Osalt selle omaduse tõttu oli ta kui maagiliseks väeks kadedada silma vastu, sest tema sisseandmise tagajärjel muutus laps elavamaks. Võrumaal täiendati Asa foetida mõju elavhõbeda mõjuga, kusjuures arvati, et see lapse mõistuse peale elustavalt mõjub. Ristseile viidavale lapsele ei pandud aga kunagi elavhõbedat ligi, küll aga nõiakoldi (Der Esten abergl. Gebräuche, lhk. 19—20). Kurja silma vastu lüüakse last laulatusekleidiga (Tallinna) või kaalutakse last pärast ristimist; siis ei hakka kuri silm peale (Kursi).

Umbes ühe kuni kahe aasta vanuseid lapsi hoitakse kurja silma mõju eest järgmiselt: Laps võitakse saunahju juures maarjaveega kolm korda üle ja viiakse lavale. Keegi oma inimene viskab leili, igakordse viskamise järel üteldes:

Önneleili, õitseleili,
Karjaleili, kasuleili...

Siis viheldakse last laval tasakesi kase- või üheksat tõugu õitsva puu vihaga. Vihtleja ise aga loeb järgmisi sõnu:

Sakki, sakki, saunakene,
Sakki, sauna leilikene.
Kudas tibu, nõnda tervis,
Kudas arsti, nõnda abi.
Hundi sabaga vihelda,
Rebase sabaga võida,
Tõbi tulgu, teine mingu,

Kolmas upil oodaku,
Rebasele reide,
Jänesele jalga,
Karule käppa,
Musta linnule muu tõbi,
Kirju linnule kibe surm.
Härgega tulgu, hobustega mingu.

Sellega arvati last täitsa kindlustada kahetamise vastu (Kursis ja mujal).

(Järgneb.)

J. Grünthal, stud. med.

Järelsõna

Lilli Suburgi poolt „Eesti Kirjanduses“ avaldatud
„Suburgi perekonna“ kohta.

Kõrges vanaduses surnud ärkamisaja-tegelane Lilli Suburg on oma perekonna-loo käsikirjas järele jätnud ja

„Eesti Kirjandus“ on ta avaldanud, sest et selles perekonna-loos nii mõndagi on, mis valgust heidab meie rahva kultuurilise seisukorra peale ärkamisajal. Sarnaste mälestuste väärtust tuleb hinnata selle mõõdupuuga, kuidas hinnatakse tema autorit kui inimest tema hariduse kui ka iseloomu suhtes. Iseäranis tuleb rõhutada viimast momenti, s. o. iseloomu siis, kui mälestuste autor mitte ei piirdu lihtsa faktide jutustamisega, vaid kui ta arvustajaks hakkab oma ajale ja inimestele, kellega ta elus on kokku puutunud. Lilli Suburg on seda teinud — ja siin peituvad tema mälestuste nõrkused.

Et „Eesti Kirjandus“ tõsine ja teaduslik ajakiri on, kelle veergusid loevad tulevikupõlvad, kui nad eesti rahva minevikuga tahavad tutvuda, siis ei pääse tema toimetus sellest mitte mööda, et kõigest lugupidamisest hoolimata, mis ta tunneb meie esimese eesti naistegelase Lilli Suburgi vastu, tema mälestuste kohta mõnd tähendust teha, mida nende tulevasel hindamisel tingimata tuleb arvesse võtta.

Tuleb kõige pealt tähendada selle kohta, et Lilli Suburg oma perekonna lagunemislugu katsub seletada mingisuguse salkkonna inimeste kurjusega, kes nagu vandeseltsi loonud Suburgi perekonna kukutamiseks. Need kurjad inimesed meelitanud jooma perekonna pea, vana Toomas Suburgi, vedanud valeteele tema mõlemad pojad, ostnud kurja kavalusega ära ja hävitanud perekonna asukoha, Waldburgi suure talu Vändras. Kohtud olnud parteilised, ei ole ostu-müügi lepingut perekonna ema ja laste nõudmisel tühistanud jne. See on Lilli Suburgi haiglane, legendiks saanud mõttekujutus, millel pole mingisugust reaalselt alust. Mina, nende ridade kirjutaja, elasin oma nooruse- kui ka keskea Vändras ja tunnen hästi sealset olukorda. Olen Lilli Suburgiga kaunis lähedalt sugulane, minu isatalu on Waldburgist ainult versta kolm-neli eemal. Ma võin lühidalt karakteriseerida Suburgide perekonna lagunemislugu, nagu sellest aru saadakse Vändras ja nagu seda ka mina mõistan.

Vana Toomas Suburg oli arukas ja töökas inimene. Ta oli omale hea varanduse kogunud esmalt Uue-Vändra Rõusa mõisas ametis olles, pärast Vana-Vändra mõisas opmanina ja siis mõisa rentnikuna. Minu isa teadmise järgi olnud tal 20 000 kuldrubla kapitali puhtas rahas ja peale selle mitmesugust väärtuslist inventari — kari, hobused, tööriistad jne., kui ta Vana-Vändra mõisa käest ära andis ja omale suure talu — väikese karjamõisa Waldburgi asutas, mille pindala, kui ma ei eksi, ligi tuhat liivi vaka-

maad suur oli. Selle koha ehtas hoolas mees ilusasti välja põllu ja hoonete poolest. Tal oli jõudu selleks, ja maa omandamine oli mineva aastasaja esimesel poolel Väandras imeodav.

Kuid Suburgide õnnetus seisis selle aja oludes. Ta oli Vana-Väandras vabameelse v. Ditmari perekonnaga koos elades oma esimese tütre Caroline (Lilli) mõisniku lastega ühes kodukooliõpetaja juures kasvatada lasknud. Et see kasvatus mõisnikumajas tol korral saksastamist tähendas, seda ei tarvitse pikemalt seletada nendele, kes meie endist olukorda vähegi tunnevad. Seda ei salga Lilli Suburg ka ise mitte oma „Liinas“, kus ta osalt iseenese saksastumist kujutab ja pööret sellest. Pärastki, eesti naisliikumise eesotsas seistes, ei ole Lilli Suburg end ilmiski suutnud vabastada sellest saksa mõisnikumajas saadud hingelaadist. Kõige kujukamaks pildiks selles asjas on just tema raamatu „Liina“ sisu. Me ei näe seal jutu tegelasi kuskil töös ega talituses. Kõik liigub pidust pidusse.

Selle elulaadi viis valminud peretütar ema toetusel ka isatalusse. Suburgid käisid üle jõu läbi Pärnu saksa seltskonnaga, kus tütrele tutvusi oli. Võõraste vastuvõtmine ja läbikäimine oli suurepärase, talukohale ülejõuline. Seda nägi aegsasti vana Toomas Suburg ja püüdis sellele piiri panna. Ema ja tütreid seisis vastu ja leidsid isa püüetest talupoeglikku rumalust ja arusaamatust. See tekitas perekonnas tülisid ja lahkeli. Vana peremees nägi niisuguses „laastamises“ talu hukatust, võlgadesse minekut ja kadu. Ta ei jõudnud seda takistada; meeolehärmas suurenes tema himu viina vastu, et oma muresid uputada. Perekond püüdis teda viimaks kui joomahaiget kuratelli alla panna. Käidi kohut isaga, millest Vana-Väandra valla kohtuprotokollid õige ebameeldivaid asju teavad jutustada. Viimaks saadi asjaga niikaugele, et isa kohapidamise poegade ja abikaasa hooleks andis. Kuid ühe ainsa aastaga andis see kohapidamine, nagu minu isa teadis jutustada, üle 2000 kuldrubla defitsiiti.

Mis jäi nüüd vanamehele, kes hävituse tulekut selgesti ette nägi, muud üle kui majapidamist likvideerida, et veel päästa, mis päästa oli. Ta müüs koha ära rikkale lähedal elavale talumehele Mart Kullile, tasus võlad ja jättis omale järele 60 vakamaad hoonetega ja väikese vesiveskiga, millega ta ennast surmani oma vana abikaasaga lootis kindlustada. Lapsed olid kõik ju ise oma eest hoolitsejate eas. Et aga lapsed ja abikaasa säherduse väikese eluga

ei arvanud leppida võivat ja peale ühe poja temast lahkusid, sinna vastu ei võinud isa midagi parata.

Lilli Suburgi kirjeldus, nagu oleks koht mingisuguste konksudega ja odavasti tema isalt ära kistud, ei vasta ka sugugi tõe-oludele. Ostis koha vana rikas talunik Mart Kull pooliti vastu tahtmist vististi omaste nõuandmisel. Ta oli ihnus mees ja kahetses varssi, et ta koha eest 12 000 rbl., suurema jao oma seisurahast, oli pidanud ära andma. See kahetsus viis vanamehe kuni mõistuse segimine kuni ja ta müüs Suburgide Waldburgi varssi jälle ilma suurema vahekasuta edasi.

Lilli Suburg kirjutab oma mälestustes („E. Kirj.“ 1923. a. 471. lhk.), et koha müümisele ajanud vana Suburgi nende perekonna verivaenlane, kes koha obligatsioonid kokku ostnud ja korraga raha nõudma hakanud. Ma olen selle jutu peale, mida L. Suburg mitmel korral juba ennegi avaldanud, kõik Vändra mehed oma vaimusilma eest mööda lasknud minna ja asjata juurelnud, kes see rikas ja ühel hoobil nii tige ning kättemaksu-himuline mees võiks olla; kuid asjata. Suburgi perekond ei etendanud Vändra eesti seltskonnas mingit tsentrumit, mis kadedust oleks võinud äratada. Teda peeti kadakasakste perekonnaks, kellel oma läbikäimisring ja kellest talumeeste seas palju ei hoolitud. Ootamata loen nüüd L. S. mälestustest („E. Kirj.“ 1924. a., 41. ja 42. lhk.), et see järjekindel verivaenlane olnud vana Hans Diesfeldt, Kaersoo talu omanik, endine v. Ditmari toapoiss! Ma pahvatasin suure häälega naerma, iseäranis veel siis, kui kuulsin, et see verivaenlus sellest tõusnud, et vana Diesfeldt üht Lilli õde tahtnud kosida ja sellelt korvi saanud. See kõlab ju nagu mõnest vanast rüütliromaanist võetuna. Tundsin ju väga hästi Hans Diesfeldti, vana „lara-Hanssu“, nagu teda ta naabrid pilgates nimetasid tema vängete naljade tõttu. Ma olen aastate kaupa Hans Diesfeldt'iga kokku puutunud, aga mitte ühegi sõnaga ei ole ta oma jutuajamises Suburgide perekonda puutunud. Minu arusaamise järele oli vana Diesfeldt, napsiarmastaja naljahammas, kes noore Ditmariga terve Euroopa oli läbi rännanud, niisuguse iseloomuga inimene, kes pika viha pidamiseks ülepea ei kõlvanud. Kas ta iganes mõnd Suburgi tüdart on kosida tahtnud, seda ma küll ei tea, aga ma tean, et tal pärast kena haritud abikaasa oli, kellega nad nähtavasti hästi kokku sündisid. H. Diesfeldt'il ei olnud minu teada ka mitte ülearu raha Suburgide obligatsioonide kokkuostmiseks. Tema ja koha ostja Kullima

Mardi vahel — oma iseloomu poolest vastaspoolused — ei olnud vist mingi komplott Suburgide vastu mõeldav. See legend Waldburgi omandamisest langeb nii täitsa iseenesse kokku. Siin ei ole muud kui väga sage kurbloolus hariduse ja majanduslise hüperkultuuri sissetungimisest perekonda, kes tema vastuvõtmiseks mitte küllalt ette valmistatud ei ole. See on Suburgi perekonna sügavam traagika. Muidugi mõista ei saa sellest põrmugi aru see, kes ise seal pea-osa etendab. Sellepärast ei saa siin ka L. Suburgile ette heita, et ta meelega valetab ja asju pea peale pöörab. Tema jutustab vist õiglaselt, nagu seda enesele ette kujutab tema naisterahvalik hüsteeriline iseloom.

Et mitte mina üksi niiviisi ei mõtle Lilli Suburgi perekonna-loo ja tema iseloomu kohta, vaid et tema selle iseloomu tõttu ülepea ilma ja elu veidi veksiirpiltides näeb, seda tunnistavad ka mitmed muud kirjad, mis Eesti Kirjanduse toimetusele nende mälestuste kohta on saadetud. Laseme siin järgneda kõige pealt endiste Vändra kurtummade-kooli kasvandikkude kirja, kelle kooliõpetajat, vana direktor J. Eglon'it, Lilli Suburg oma mälestustes nii pieteedita puudutab:

Väga austatud „Eesti Kirjanduse“ toimetus! Palume Teid meie allakirjutajate poolt järgmist oma lehes avaldada meie vana ausa kooliõpetaja ning kasvataja ja tema perekonna au jalaleseadmiseks:

„Eesti Kirjanduses“ (1923. a. 562. ja 563. lhk.) lubab enesele Lilli Suburg kirjeldada Vändra kurtummade-kooli juhatajat J. Eglonit kui tummade südamega piinajat ja peksjat. Meie, allnimetatud kurtummad, kes Vändras kurtummade-koolis J. Egloni juhatusel ja kasvatusel õppinud ja oma endisest õnnetust seisukorrast iseseisvateks seltskonna-liikmeteks ning vabadeks Eesti kodanikkudeks oleme kasvanud, loeme niisugust juttu sügava põlgusega. Meie ei pea seda mitte võimalikuks, et niisugune meelega või arusaamatusest kirjutatud ebaõige hindamine seisma jääks teadusliku ajakirja veergudele mehe kohta, kellele meie nii palju tänu ja armastust tema töö ja vaeva eest meie kallal võlgname. Jäägu puutumata niisugustest kihvistitest nooltest meie vana ausa kasvataja kuju, keda meie tänuga meeles kanname.

Tema tänulikud endised Vändra kurtummade-kooli kasvandikud.

M. Lunter, raamatukõitja Hiiu Emastes;
Ed. Tuberg, kingsepp Tallinnas;
Ed. Steffens, ehitusmeister Saaremaal;
K. Luht, puukaupleja Tallinnas.

Palun kuukirjas „Eesti Kirjandus“ järgmist avaldada: Lilli Suburg lubab omale oma „Eesti Kirjanduses“ ilmunud Suburgide perekonna loos endist Vändra õpetajat Ernst Sokolovskit ebaõigelt arvustada, nagu oleks Sokolovski eestlase vaimlise arenemise vastane olnud. Just vastupidi — Sokolovski on püüdnud eesti „koolmeistrite“ ja Vändra koolide vaimupinda tõsta, neid toetades vaimlikes kui ka majanduslikes suhtes.

Vändralaste nimel protesteerin Lilli Suburgi kihvtiste sõnade vastu.

Johanna Univer, sünd. Eglon.

Vändras, 22. juulil 1924.

*

Siis õiendab veel raamatukaupmees hr. A. Künig Pärnust vennaste Sõõrdide kohta käivat L. Suburgi eksi-teadet, nagu oleks vanem vend A. Sõõrd vene usku läinud („E. Kirj.“ 1924. a. 88. lhk.) „See teade ei vasta tõele,“ ütleb hr. Künig. „Tundsin nende perekonda väga hästi... Nende perekond oli alguses kõik apostl. õigeusuline, aga läks pärast tagasi luterlasteks... Et vanem vend oma eluga pärast nii alla läks, on õige.“

*

Lilli Suburgi, selle vahva ja sõjaka ärkamisaja-tegelase mälestusi peab sellepärast võtma *cum grano salis*, niipalju kui see iseäranis teiste inimeste hindamiseks puutub.

Võiksin veel näitusi tuua tema hindamistest minu isiku ja perekonna kohta. Oma mälestustes kõneleb ta jälle ühest perekonnast, kelle isa omal ajal tema ema tahtnud kosida ja järjekorralise korvisaamise puhul Suburgide vaenlaseks saanud. See kosija olnud minu isa (nime on toimetus maha kriipsutanud), ja tema viha olevat edasi läinud ka tema poegade peale, kes teda, L. Suburgi, igapidi olevat teotada püüdnud.

See otsus oli vist tol korral kirjutatud, kui mina omal ajal tema „Liinat“ ja „Eevat“ karedamalt arvustasin. Mul on aga kirju L. Suburgi vanemast põlvest, kus ta mind ja minu headust nii ülistab, et mul otse piinlik on seda kiitust kuulda. Minu isa kosjalugu oli mulle suureks üllatuseks. Ei ole ilmiski sellest kõige vähematki kuulnud ega usu sellesse selle järele, kuidas minu isa ilma mingisuguse vihata oma täditütrest kõneles. Aga see näitab, kui impulsiivne L. Suburg oma otsustes teiste inimeste kohta oli.

A. Jürgenstein.

Killud ja dokumendid.

Koidula 7 kirja õele 1862. aastast.

Koidula kirjade hulgas leidus üks väike osa kirju ta neiu-põlvest aastast 1862. Koidula kirjutab need read Pärnust oma nooremale õele Eugenie Jannsen'ile, kes oli ajutiseks Tartu sõitnud. Viimased kaks kirja aga on dateeritud Tartust, kus Koidula suure eksami, s. o. keskkooliõpetaja kutse-eksami sooritamisel viibis.

Nende kirjade laad on lihtne, sisult puht-perekondlik. Siiski ei ole nad tähtsusetu. Olles alles 19-aastane neiu osutab Koidula siiski juba tähelepanu-andi oma ümbruskonna ja inimeste hindamises, mis hiljemini areneb kindla iseloomu ja sisemise küpsuseni. Tema püüe süveneda kõigesse üksikasjaliselt ja elavus, millega ta kirjeldab vähematki juhus, nii et see sündmuseks kujuneb, tunnistab ta andekust. Peene huumoriga vaheldub terav iroonia ja rikas sõnadevool. See viimane tuleb eriti nähtavale tema, seni veel avaldamata, naisepõlvest alalhoidunud kirjades. Punase joonena aga läbib Koidula kirju ta õrn armastus sugulaste, iseäranis oma ainsa õe Eugenie vastu. See armastus jääb püsima kuni surmani.

Isikute kohta, kes järgmistes kirjades esitatud, puuduvad osalt teated. Koidula vend, 71-aastane dr. med. Eugen Jannsen, kes selle aja kohta seletusi võis anda, oli siis, kui need kirjad tekkisid, alles 9-aastane poisike. Andmete eest, mis veel tema mälus säilinud ja mis mulle kõigiti vastutulelikult avaldatud, võlgnen temale tänu. Samuti lektor J. V. Veski'le ütlen sooja tänu kõigi keeleliste paranduste eest.

E. R.

I.

Pärnus, 3. augustil 1862.

Minu armas õdel!

Arusaadav, et õrn imestus Sind valdab, kui siit papa käega kirjutatud pealkirja loed; ma ei taha aga mitte uskuda, et Sina sellest järeldad, et mina pealkirja ei oska valida! Papa tahtis nimelt ise selgusele jõuda, kas kirjapaber seda ka väärrib, et seda tema tütrele kirjaks tarvitataks. — Nüüd tahan Sinule, kui mõistlikumale, pihtida, mis Sinu äraolekul siin on juhtunud.

Neljapäeva õhtul kell 10 jõudis mamma siia. Hilja küll, mõtled Sa, ja meie mõtlesime sedasama. Tema teinud aga, kuna meie teda igatsusega ootasime, väikesi lõbusõite Viljandi ümbrusse, nagu Oisu mõisa¹⁾ jne. ja lühikese teekonna tädi Juuliga Oisust Viljandisse. Mõningate põigete ja eksiteede järel, milledest kõige suurem mitte üle 15 versta ei ulatunud, jõudis ta lõpuks hilisel õhtul pärale. Meie istusime parajasti õhtulauas ja mina süvenesin sel silmapilgul just sügavamõttelstesse munarebu vaatlemistesse, kui Leena²⁾ suurt kära tõstis, ja kui ma kööki läksin, veeres vanker parajasti õue. Muidugi tormasid nüüd kõik välja, ja Ronymus (see isand oli nimelt üleilsest saadik siin) jäi nii siis kokkunult munade ja kartulite seltsi lauda istuma. Nüüd algas teretamine ja poisid pärisid mõöda minnes kõige suurema huviga mamma kastide ja karpide sisu järele. Mamma rääkis Lillist³⁾ mõningad ilusad anek-

1) 20 versta Viljandist, Paistu kihelkonnas. 2) teenija. 3) Suburg, Koidula kooliõde, pärastine eesti kirjanik.

doodid, mis ta õisus tädi Juulilt oli kuulnud — kuid sellest teine kord.

Majapidamisega olen mamma äraolekul suurepäraselt kodenud. Sa oleksid pidanud ainult nägema, kuidas ma majas sinna-täna käisin, vahetevahel võtmekimpu kõlistades, et mu enese väärtusetunne mulle hästi teatavaks saaks. Siiski ei taha ma just tõendada, et väga kurb olin, kui võtmed mammale tagasi võisin anda. Sest rohkem kui üks kord olen pead murdnud selle üle, mis küll täna jälle tuleks keeta. Kas tead, ega see just nali pole oma kuut poissi¹⁾ laua taga näha, kes iseäralist huvi tunnevad köögi, taldrikute ja kastrulite vastu. Neil päevil on meie lootuserikas poistehulk kasvanud ühe armastuseväärilise tädipoja, nimelt väi-

Koidula õde Eugenie Jannsen,
kellele siin avaldatud kirjad kirjutatud.

kes e Johannese võrra Võringist²⁾, kes kuuks ajaks tädi poole peab jääma. Neid kuuekesi nende toredas järjestikus lauas näha, millest kaugelt suurem pool nende päralt on — mäherdune südant-ülendav vaade! Tahaks keegi omale nende seast kõige vallatumat välja otsida, siis poleks see valik talle kahtlemata mitte kerge.

Nüüd tahaksin aga ka õige teada, kuidas siis Sina oled Tartu eluga ära harjunud. Kas Sa ei laula juba vahel seda väikest kena laulukest „Wenn ich mich nach der Heimat sehne“ või kuidas? Sa oled ju ometi küll pea 14 päeva Tartus? Hiljuti lugesin ühe proovitud abinõu selle kohta, nimelt kojuigatsuse vastu: võta paluke

1) Koidula vennad: Leopold, Julius, Harry, Eugen; Johannes Laagus (Koidula tädipoeg, Võringi mõisarentniku poeg); Volde-mar Jannsen (J. V. Jannseni vennapoeg). 2) Võringi mõis, 40 versta Pärnust, Mihkli kihelk.

leiba, mis kodus küpsetatud, ja kui igatsus kodu järele tuleb, nuusuta vahetevahel seda, — see olevat väga mõjuv abinõu. Kui Sa katset tahad teha, võid selleks leivapalukese saada, — mina pakun end selle Sulle postiga saatma — kui Sina saatekulud oma kanda võtad.

Laupäeval peale Teie ärasõitu läksin ma papaga õhtuks Jonas'e¹⁾ poole. Sai palju lobiseda ja veel enam naerda. Jutuvestmise peaineks oli Beekmann, kellest Emmy²⁾ rääkis, et ta madam Galluse pool tubasid lujamas olles (maja on teatavasti tema omandus) korrapäraselt oma väikese 6-tassilise hulga teed olevat ära joonud.

Alide³⁾ reisib pühapäeval ära, ja homme ootame teda meie võõrusele. Nädala eest sõitis tema isa laevaga Riiga.

Mina olen jällegi korralikult õppimisega ametis, sest saadik kui mamma ise valitsuseohjad oma kätte võttis. Kui ma nüüd end vahetevahel majapidamisse segan (et vahest järele vaadata, õigemini maitsta, kas moos ka hästi on keedetud või kas koogid ka korda läinud), siis saadab mamma mind vaatama, kas kanadel ka rohtu ees on.

Täna on meil rukkilõikus, kus kogukas naistehulk oma kena häält tõstab kõlavaks kaskee lauluks!!! — et pane kas või plehku! Mina ei hooli palju sellest laulurõõmsast seltskonnast; panin aga kord ema äraolekul ise tubli talgu toime, kusjuures hästi tähtsat perenaise-osa etendasin ja enesele kogu naiste poolt kohustavaid viisakusi lasksin ütelda oma perenaise-osavuse kohta.

Aitab viimaks sellest kriipseldamisest! Tervita onu Reinholdi⁴⁾ ja tädi Maus'it⁵⁾ südamlikult; ära unusta väikest Almy't,⁶⁾ kellest mamma räägib kõige suurema vaimustusega. Ka mõlemile armastuseväärt lelledele minu alandlik tervitus ja suudle armast vanaema minu eest.

Elä hästi, Sinu õde Lydia tervitab Sind
südamlikult.

Ära lase mind liiga kaua kirja oodata!

II.

Pärnus, 10. augustil 1862.

Minu armas Eugenie!

Sinu kirja sain parajasti söömalaual kätte ja olin üllirõõmus niihästi paberi puhtuse kui ka ilukirja üle!! Papa tundis suurt lõbu selle Sinu esimese temale saadetud kirja üle ja lubas teda hoolsasti alal hoida. Arvatavasti järgmise postiga kirjutab ta Sulle vastuse.

Tädi sünnipäev on vist küll mõne päeva pärast? Minu ja meie kõikide kõige südamlikuma õnnesoovi saadan juba ette! Huvitab mind väga teada saada, kuidas Teil see päev möödus.

Kui see Sind kurvastab, et nii vara Tartust pead lahkuma, võin Sulle lohutuseks ütelda, et võid veel peaaegu terveks septembrikuuks sinna jääda — muidugi sel juhtumusel, kui nimelt onu⁷⁾ ja tädi sinust ära ei tüdine.

Paberid, mida ma eksamiiks vajan, saan nimelt alles tuleval nädalal kätte; siis peavad nad Riiga minema, kust nad, nagu praost

1) Pärnu elanik. 2) Emmy Jonas. 3) Alide Graf, Pärnu elanik. 4) R. Koch, Koidula ema vend. 5) Koidula ema vennanaine Ottilie Koch. 6) Alma Koch, Reinhold ja Ottilie Koch'i tütar. 7) Reinhold Koch ja abikaasa.

Schultz¹⁾ mulle kord Lahn'ide²⁾ pool ütles, mitte enne 4—5 nädalat tagasi ei jõua. Peale selle andis Bührich³⁾ eile isale nõu, mitte mingil tingimusel liiga vara sõita, sest et kõik muud eksamid peavad enne Tartus möödasa olema, kui järg meie, kõrgesti koolitatud daamide kätte tuleb. Nii siis ei tule sõidust enne septembrikuu lõppu midagi välja. Jällegi nii kaugele edasi lükatud!!

Kuidas Teie siis ka Tartus elate? Oieti on üleliigne nii küsida, sest nende mõningate päevade jooksul, mis möödunud Sinu viimastest kirjast saadik, pole Teid vist küll mingisugune õnnetus tabanud. Mamma lootis, et tädi ke temale kirjutaks, ja töötab mitte enne vastuse saamist kirjutada. Mina sellevastu kinnitan Sulle, et mina enne tädi sünnipäeva mitte ühtki kirja Sinult vastu ei võta, sest mul on tõepoolest kahju saaterahast, mis ma igal postipäeval kulutan, ja Sina ootad muidugi ikka igatsusega vastust; mina olen aga, nagu Sa tead, hirmus kitsi.

Võta nüüd kogu oma mõttevõime kokku ja valmista end ette sündsä pühadusega kuulma üht juhtumust, mille ma Sulle kõiges võimalikus pikkuses ja lauses tahan jutustada. Ei kõiki oma autähti silmitseva kindralkuberneri uhkus ega noore üliõpilase enesetunne, kes esimest korda sinise äärega mütsi⁴⁾ kannab, või suurem olla kui minu väärtusetunne mõtte puhul, et — mul on ristilapsuke! Loodan, et Sina selle sõna juures silmad sündsäl määral pärani ajad ja sellele näoliigutusele vastava imestuse ja imetlemisega „ah“ juurde lisad. Minu ristilapsukese nimi on Oskar Andreas Lahn ja ta ristiti 6. selle kuu päeval. Ristsed ei olnud suured, sest väike on väga haige ja kardetakse tema elu pärast. Peale minu ja mamma olid seal veel härra Spiegel ja madam Heermeyer, siis veel prl. Maddisson, särav oma roosas kleidis ja rõivastatud pidulikult tant-suks, millest tema suureks kurbuseks midagi välja ei tulnud. Siis veel Lorenzsonid⁵⁾ Pilistverest⁶⁾ ja keegi härra von Örn prouaga; ta on intendantuuri-ülema poeg Riias, kellega Lahn äriliselt seotud on. Tema hoidis last ristimisel kaunis kohmakalt — vist küll esimene kord elus. Tema proua, sünd. von Berg, kandis tumesinist siidikleiti — muide paar noori, kenu inimesi. Lõpuks prl. Hüdel Kastnast⁷⁾, hallis villases kleidis, krinolinita, määratu lugupidamisega minu laulu vastu, mis pärast ma, nagu harilikult, peaaegu terve õhtu oma kaunist häält pidin heliseda laskma. Seal oli ka Rosine Hohlfeld. Pea läksid võõrad ära, ainult meie ja Graf'ide⁸⁾ (see tähendab proua Graf, härra on praegu Riias) jääme õhtuks, ühes nende külalisterga, kes selles majas korteris olid. Kaheksa päeva eest sõitis Franziska Hüdel ühe tuttavaga linna, kellegi Molly (mäherdune Örn nimi!) Trautmann'iga, kes Kastnas suvitab. Ta tõi kaks lootusrikast Krause perekonna-võsu kaasa, et neid anda Pärnu kosti peale ja Graf'ide juurde kooli — ah ei! — Graf'ide juurde kosti peale ja Pärnu kooli — väikese Juuliuse ja väikese Franziska, kes ses suhtes täiesti on muutunud, et — päris mõistlikud näivad olevat. Franziskat näib muide hoopis silmapaistev kalduvus minu isiku suhtes vallanud olevat.

1) Ernst Vilh. Voldemar Schultz, 1856.—1863. a. Pärnu praostkonna praost. 2) Pärnu perekond. 3) Pärnu gümnaasiumi juhataja. 4) Vene üliõpilase müts oli tumesinine, helesinise servaga. 5) Köster Pilistverest; pärast J. V. Jannsenit „Pärnu Postimehe“ toimetaja. 6) Põltsamaalt 15 versta. 7) Tõstamaa kihelkonnas, mere ääres, 44 versta Pärnust. 8) Pärnu elanikud.

Teisel päeval, kui ma prl. Lehmann'ile¹⁾ kohustuse nõudel tehtud visiidilt tagasi tulin, vedas mind Alviine võidurõõmsalt Graf'ide poole, ja minu kopsudel oli kogu pealelõunal küllaldaselt tegemist. M. Trautmann, viljandlane ja Tartu praosti Willigerode kasutütar, on väga sarnane Agnes Schmid'iga ja tal näivad olevat omad arvamised, närvilised peavalud ja koguni pisut irooniat. Franziska kinkis Alviinele sünnipäeva puhul üliilusad väikesed kuldnööbid ja ühe kenasti väljatöötatud hõbedase salvräti-rõnga. See on juba midagi. Eks? Kui ometi keegi ka minule midagi kingiks!

Tead Sa, meie kena leerisõber monsieur Vanna Brackmann²⁾ rõõmustas meid ühel õhtul oma lugupeetud külaskäiguga. Pole aga just mitte väga meelitav minule, et suurim osa tema tähelepanust oli sihitud meie partidele, ja tema 18 aastat ei takistanud teda sugugi osa võtmast kisklemisharjutustest meie poistega. Lauas tõendas ta täie kindlusega, et leeris muud daamid vaimustatud olnud härra Peterson'i teadmistest, mis mind põhjustas teda paluma nendele vaimustustele minugi oma juurde lisada. Kas võid enesele mingit suuremat lollust ette kujutada?

Laat on mõõdas ja mina ei ole omale mitte nõõpnõelagi ostnud. Selle eest ostis mamma enesele paar päris uut kleiti, ja nüüd on ta nii egoistlik ja ei taha oma heledamatki kleiti minu mustaksvärvitud villase kleidi vastu vahetada, ja mina lubasin ometi temale suuremeelselt sametigi, millega kleit ilustatud oli. Eks ole see kuulmatu? Minu ohvrimeelsus väärib kõige vähemalt auraha — selle asemel naerab ta aina ja pilkab — aga ma kannatan kõik pikameelselt, sest ma tean, et ainult raske tee on õige ja et järjekult, kui kleiti ei saa, see on õige tee — — ah ei, — seda ei tahtnud ma ütelda — — — aga üks kõik, uut kirja ma enam ei kirjuta!

Kas tead ka, et Polluks³⁾ jälle tagasi tuli? Unustasin oma viimases kirjas seda Sulle nimetada, ehk see küll loomulikult Sinu sügavamat huvi äratab. Ta saabus esmaspäeval, varssi peale Teie ärasõitu, paistetanud jalgadega ja kõhn, kõhn — nagu Polluks! Kui meie ta oma punaste sõstarde sekka oleksime asetanud⁴⁾, oleksid varblased põõsastele tõepoolest veel midagi külge jätnud — aga kes teab — ta sööb neid ka ise heameelega! Vaheajal on sõstrad nii kui nii juba otsa saanud.

Tahaks heameelega täna välja minna — võib olla teen ma seda veel ja külastan Emmi Joonast. Alide on pühapäeval, mil nad mõlemad siin olid, ära sõitnud. Mõtle ometi, väike Tony⁵⁾ on jälle läbi kukkunud. Nad ütlevad, et ruumipuudusel. Olga Borm⁶⁾ ütles aga ühel õhtul, prl. Lehmann olla Tonylt küsinud, mis ta ometi kogu aasta jooksul olevat teinud. Nüüd on ta prl. Kleemann'i juures.

Ühe anekdoodi tahan Sulle veel jutustada. Väike Tschisch⁷⁾ Weismann'ide juures valmistas omale sinise daamilindi (võib olla, et ta selle ka leidis), seob ta üles akna külge ja kirjutab ilmatu

1) Tütarlaste erakooli juhataja Pärnus. 2) Vist pärastine Pärnu linnapea. 3) Jannsen'i koer; lasti hiljemini maha, sest et ta Eugen Jannsenit näkku hammustas; otsa ees arm. praegugi. 4) „hernehirmutiseks“. 5) Pärnu koolide tütarlaps. 6) Pärnu linna trükikojas omaniku noorem tütar, pärastine dr. med. E. Jannsen'i noorema poja abikaasa. 7) Pärast Tartus Saksa ajalehe toimetaja.

suurte tähtedega sinna peale: „Leitud, omanik võib end minu juures üles anda!“ Tema, selle piima habemega Amori juures! Kõik lähevad mööda, vaatavad üles, kus III-dal korral meistritöö troonib, ja igaüks naerab. Säherdused tujud on sellel laimusepal.¹⁾

Ela hästi! Tervita kõiki meie poolt!
Sinu Lydia.

III.

Pärnus, 21. augustil 1862.

Minu armas väike öde!

Eks see ole tunnustamisväärt, et ma Sulle täna kirja asemel terve raamatu tahan kirjutada. Ma tahan aga, selle asemel, et rutata ja et Sinule head eeskuju anda, Sinuga täna pisut juttu vesta, ja kuigi ma kunagi Sinu suhtes palju poiklevaid sõnu ei ole tarvitanud, ei taha ma täna vähematki rõhku panna stiili ja korra peale. Kuigi mul Sulle palju uut pole teatada, tahan kõike ometi seda üksikasjalikumalt jutustada. Midagi iseäralist ei ole Pärnust ka mitte teatada. Sind huvitab vahest kuulda saada, et Marie Löwenberg²⁾ ei ole enam pruut. Öeldakse, et 20-höberublaline kink ei olevat rahuldanud tädi, seda vana edevat viiekümneaastast lohemadu, kes kihlused tühjaks teinud. Mina küsin Sinult: kes kaotab sealjuures? Marie kindlasti mitte, sest kuigi ta püssirohtu pole üles leidnud ja selles süüdi ei ole, et konnadel saba ei ole, siiski ei soovitaks ma seda parun Hans'su, kellel minu arvates rohkem sarnasust näis olevat meister Bellin'iga³⁾ kui mõne rentnikuga (kes tarkust harilikult just ka mitte Iusikaga pole rüüpinud), ka oma suurimale vaenlasele. Vabastunud peigmees olla taandanud oma vaiksesse tuskulumi.

Mamma tegi möödunud pühapäeval lõbusõidu Võringisse, muidugi „kalli“ onupoja saatel, et Võringi onule ja tädile, ühtlasi õuntele ning kirssidele külla minna ja muu seas ka — siga osta. See pidi küll luuleline sõit olema, see rüütliõit kärsslooma järele, kus sinist taevast, rohelist luhti, kollast päikest, hapu piima ja maanteetolmu külluses olevat olnud. Tädi Roosil⁴⁾ arvab enda palju õnnelikuma tundvat, sest saadik kui onu Reinhold seal olla käinud. Tal olevat väga hea meel sügisemantli pärast, mille Võringi onu temale lubanud muretseda. Önn kaasal!

Kui mamma Võringisse sõitis — ah ei, see oli päev enne seda, kui ta maale oli sõitnud ja alles teisel päeval jälle tagasi kavatses tulla, siis oli meil tore nali. Öhtuks tahtsin lastele, nagu harilikultki, keedetud piima ja võileiba anda; korraka tulid nad kõik kuuekesi, ja jooksid minu peale päris tormi, ma küpsetagu neile kooke. Esmalt ei tahtnud ma sellega päri olla, sest et mul mune tarvilisel määral ei olnud ja väga hilja oli; pealegi ei teadnud ma, kas mamma vääratigi mu majapidamisoskust mitte liiga maiasmokaliseks ei pea. Viimaks andsin järele, sest et ma naljaka leidsin keskööl — ah ei, kell oli 10 — kooke küpsetada. Eugen⁵⁾ pakkus ennast rehe⁶⁾ juurest puuduvad munad muretsema, kuna mina tainast tegema hakkasin, kusjuures Julius⁷⁾ lohutava töötuse andis,

1) Käsikirjas „Pasquillenschmied“. 2) Pärnu elanik. 3) Oinas Bellyn, Goethe „Reineke Fuchs'is“. 4) Rosalie Laagus, Koidula ema öde. 5) Koidula kõige noorem vend. 6) Pärnu algkooli juurde, mida J. V. Iannsen juhatab, kuulus umbes 20 vakamaad põldu. Keset põldu seisis rehi, ühendatud sulasemajaga. 7) Koidula vanem vend oli Leopold, teine vend — Julius.

tema loobuvat tänasest võileivast ja täitvat selle puudumisel oma kõhu ainult kookidega. Mamma vahelesegamist ei olnud karta, sest ta pidi alles järgmisel päeval tagasi jõudma; nii asusin siis rahulikult tööle. Parajasti oli mul (kell võis umbes pool 11 olla) esimene pannitais valmis ja mõtlesin lastele, kes muidugi viimane kui üks põnevusega oodates tule ümber seisid, sest need koogid kuulusid teataval määral neile — parajasti kavatsesin ma need esimesed koogid neile osaks saada lasta, kui korraga ootamata ja kutsumatamana kui kunagi varemini — mamma sisse astus. Sa võid enesele ette kujutada, kui meeldiv ta ilmumine meile sel silmapilgul oli. Ta ei pannud ka mitte vähe imeks, et leidis kõõgi sel ajal heledasti valgustatud ja kogu perekonna köögipanni ümber rahulikult koos olevat. Mamma oli oma asjad kiiresti ära õiendanud ja oli, ilma et end oleks lasknud kinni pidada, veel samal õhtul tagasi sõitnud, kusjuures Harry¹⁾ tähendas, mamma olevat vist küll aivanud, et täna ta koore ja jahu kallal käiakse, ja lõhn olevat ta tagasi kut sunud. Alguses nuras ta küll selle kesköise toimetuse üle, maitsis aga hiljemini selle peale vaatamata päris heameelega neld käsuvastaseid kooke. Mina pidin aga lubama, et ma tulevikus säherdusi „geniaalseid“ tempusid, nagu ta neid nimetas, mitte enam ei teeks.

Räägitakse, see tähendab, olla räägitud, sest mina tean seda ainult kuulujuttude järele, et Adelheid Borm²⁾ olla kihlatud, nimelt Tallinnas, kus ta ikka veel venna juures elab. Väljavalitu olevat kapten — kus? kas märjal või kuival elemendil, seda ei ole ma veel teada saanud. See kõik näib mulle tüühi jutt olevat, sest — proua kapten — taevakene! säherdune tiitel on liiga proosaline tema luulelisele iseloomule. Kannikese lõhn, mis ühes meespeega piima sees keedetud ja kuupaistel maistud — — see oleks kohane temale, kes ju vahest veel luulelisem on kui luule ise, mis aga siiski veel ei takista abiellu astumist tema lemmikteemaks olemast. Arvan, et tallinlased ka just mitte kohe tülitsema ei lähe ühe unistava Pärnu neiu pärast, kes küll sedagi ei tea, kas kartul puude või põõsaste küljes kasvab ja kas kapsas Lääne-Indiast või Hiinast tuleb!!

Emmi ja ta ema käivad meid vahetevahel vaatamas. Ka Graf'id on meil üsna sagedasti. Kirjuta mulle ometi, missuguse päeva peale langeb proua Graf'i sünnipäev — Sina oled vist küll selle vihiku kaasa võtnud, eks? Mul on veel mees, et see sügisel oli. Alide³⁾ kirjutas Volmarist, kuhu ta pärale on jõudnud ja — sõiduriista ei ole eest leidnud. Arvatavasti leidis tema kõrgus üleliigse olevat oma härra abikaasa äraolekul guvernandile hobuseid vastu saata. Noh, küllap ta peab pärast ka arvet üleliigseks, tal tuleb see aga fiiski ära õiendada, sest Alide ei ole just väga tagasihoidlik.

Sa peaksid nüüd mu lilleaeda nägema, — missugune toredus! Ta on oma ilusamas õiehtes — kahju ainult, et mõne päeva eest valitsema hakanud külm näälikesepungi ei taha puhkeda lasta. Kõik jorjenid ja levkoid õitsevad ja ma tahaksin Sulle, kes Sa küll ainustki lille näha ei saa, heameelega kimbukese saata nendest paljust, milledega kaetud on mu pult ja kõik meie laud ning aknad, kui ainult teaksin, kuidas. Muidu on meil juba kõik põlluvili koos ja tekib üsna sügisene mulje, otsekui tahaksid „pääsukesed

1) Koidula kolmas vend. 2) Pärnu linna trükikoja omaniku Vilhelm Bormi vanem tütar. 3) Alide Graf.

kodu poole lennata“. Teie muidugi ei tea, mis tähendab — sügise. Prügitatud tänava on nelipühil niisama meeldiv kui mardipäeval, sest politsei on hoolega ametis, et neid kõige vähemagi rohu väljakitkumise teel „puhtuses“ hoida. Selles suhtes kiidan ma oma Pärnut. Praegu seisab ta kõige suuremate pealinnadega ühe vääri peal, sest nagu neil, on temalgi kesklinnas posti ja vene kiriku vahel ilus roheline lagendik, mida politsei veel mingil kombel ei näi tahtvat rohukitkujail eitelde inetada lasta. Kauema eestuleva aja kohta ei ole ka „ülevaltpoolt“ külaskäiku ette nähtud, miks siis rutata? Aja kestel kasvatatakse roose ja — kodune, lihtne!¹⁾

Minu sõit seisab ikka alles eemal tulevikus. Mõtle ometi, prl. Lehmann on meie ristimistunnistused teadmata kuhu pannud ja papa peab nüüd Vädrasse²⁾ kirjutama, kust nad välja antud, ja kui nad pärale jõuavad, siis kirjutab Schultz või Girgensohn³⁾ minu oma tempelpaberile, ja see saadetakse siis ühes teiste paberitega Riiga, kust vastust nii pea loota ei ole. Ilus väljavaade! Näib, nagu oleksid kõik kokku rääkinud mu sõitu takistada.

Tahaksin küll teada saada, kuidas Sina praegu oma aega mööda saadad. Harjutad Sa ka virgasti? Kui Sa kõiki neid noote, mis Sa siit kaasa võtsid, juba ladusalt mängid, milleks mul eeskätt küll kuigi palju usku ei ole, siis telli ometi kuu aja peale mingist raamatukauplusest ette. Hiljuti lugesin „Glocke'st“, et toona olla ilmunud väga soovitamistväärne laulukogu, tiitliga: „Jocosus, alte u. neue Scherzlieder, mit Pianoforte-Begleitung von F. L. Schubert. Leipzig bei E. Wengler“. Ilmub neljas vihus. I ja II vihk. Oleks väga armas, kui Sa selle teose Tartust saaksid ja mõnda sellest kogust võiksid kätte harjutada. Nagu Sa tead, on Pärnu raamatukogu liiga tsiviliseeritud, et end varustada uuemate muusika-teostega. Mis puutub neisse kirjandus ja muusika? Viimasega ei seisa ta ammust ajast saadik mitte just heas vahekorras, nagu Sa tead. Peab publikumi maitset meelitama ja seks otstarbeks pidama „Kuninganna Margot“ ja „Kotzebue lustmängusid“, aga mitte niisugust vananenud rämpsu kui Goethe, Herder'i ja teiste luuletused, — see ei too ometi raha sisse!

Kui Sa raamatukauplusest veel raamatuid pole tellinud, siis annan Sulle nõu seda tulevikus teha, et Sul vaimutõõ ei puuduks. Võin Sulle mõningaid häid asju soovitada, tõesti kõige paremate uuemate kirjanikkude töid; võib olla saad neid Tartust; nii näiteks Levin Schücking'i töid, milledest tema viimne töö kõige parem olevat: 1) „Die Geschworenen u. ihre Richter“, 3 köidet. Carl Rümpler Hannoveris. 2) C. Abeken'i romaan „Greifensee“, 2 köidet. C. Rümpler Hannoveris. 3) Theodor Mügge „Der Chevallier“, 3 köidet. Eduard Trewendt Breslaus. 4) Rob. Prutz'i romaan „Oberndorf“, 3 köidet. F. A. Brockhaus Leipzigi. 5) „Der sächsische Pitavel“, kogu iseäralikke kriminaaljuhtumusi ühe salapolitsei-ametniku poolt, 2 köidet. C. L. Fritsche Leipzigi. 6) Edm. Hofer'i „Lorelei“, lossi- ja metsalugu. Adolph Krabbe Stuttgardis. 7) K. v. W. „Kleine Geschichten aus der großen Welt“. C. E. Meinhold ja pojad Dresdenis. — On veel mitmeid häid asju „Glocke's“, aga ma ei taha mingisugust kataloogi kokku seada. Eriti väärtuslikud on neli esimest tööd. Kui Sa neid võid saada, siis kirjuta mulle.

1) Originaalis: „Mit der Zeit bricht man Rosen und — ländlich, sittlich! 2) Vädra kirikumõis, 53 versta Pärnust. 3) Wilhelm Girgensohn, pidas oma prooviaasta praost Schultz'i juures.

Võid ju siiski täieliku pealkirja üles tähendada ja raamatukogusse saata, siis ei juhtu raamatukoguhoidjal eksitust.

Kas töötad Sa usinasti ka minu broderiide kallal, mis Sa mulle nii kindlasti töotasid õmmelda? See oleks mulle väga lohutav teade, sest mul enesel ei ole peaaegu millekski mahti. Mõnikord, kui kõik hoopis segi on, peab mamma mulle noomituskõne, mille peale ma harilikult niipalju tähendan, et ma seda omale teha ei võtagi, silmas pidades seda, et olen juba leeritatud, kuid see pole mu enesetunde vähendamiseks sugugi kaasa aidanud.

Aga tõepoolest, mu kiri on raamatuks kujunenud! Nüüd tahan ruttu veel kõiki tervitada, onu Reinholdist peale kuni Almy'ni, ja oma kalliks peetud onudele oma paremad soovid avaldada.

Tead, teisele leheküljele ei või ma midagi enam kirjutada, muidu võib seda igauks läbi ümbriku lugeda. Tädi Ottilie'le soovin südamlikult õnne sünnipäevaks, kui ma seda veel mitte ei ole teinud. Onu Amor jääb arvatavasti oktoobrini rahulikult enese toa omanikuks, missugune teade tema mugavusele teretulemast on. Kuid — aukartust vanaduse ees! Ma ei tahä mitte halba kuulsusesse sattuda, nagu ei austaks ma küllalt oma onusid.

Ela hästi! Südamliku tervitusega
Lydia.

A propos! Ega Te pole midagi Matildest¹⁾ kuulnud? Kas ta pole linnas olnud ja onu Eduard ka mitte?

IV.

Jah, kui ainult teaksin, mu armas, millest Sulle kirjutada! Olen täna hommikul üsna tusane, või õigemini, olen päris vihane enese peale, et Sulle üldse kirjutan — Sa ei vääri seda sugugi. Ikka ainult kaks rida ja sealt ei saa ma peaaegu midagi teada! Kas see on õelik? Ma küsin: kas võib seda kannatadagi? Kõige suurema meelerahuga 4—8 lehekülje pikkusi kirju vastu võtta, ilma et ainustki nendest lugematuist küsimustest vastata — küll on see tänamatu! Või peab see kõik alles tulema? Olgu aga hästi palju kannatust ja suudetagu oodata —

Kui ema kõik oma Iisraeli vastased elust surma on lasknud toimetada ja seni minu paberid (mäherdune iseteadvus minust seejuures läbi voolab), kui siis minu paberid seniks pärale on jõudnud, siis reisime kohe, nii siis kahe nädala pärast. Sinnamaani: Olgu aga hästi palju kannatust ja suudetagu oodata.

Jah, neil päevil on meil lõpmata palju talitust. Armsad sarvloomad on tapetud, valatakse küünlaid, valmistatakse kartulijahu, moosi, olgu tähendatud, olen mina keetnud ja kõigest tuleb osa ka Tartu kaasa, kui Sul ainult hästi kannatust on ja oodata suudad.

Palju tervisi kõikide poolt kõigile.
Sinu Lydia.

V.

Pärnus, milenniumi eelpäeval²⁾ 1862.

Minu armas Eugenie!

Mamma kiri onule toob Teile selle kohta sõnume, kui rahutu on mamma Sinu pärast. Ta ei oska õieti enesele seletada,

1) Koidula ema õde. 2) Milennium: Vene riigi 1000-a. kestuse päev.

mida ta kardab, ehk küll teade sõidust Kivijärvele¹⁾ sellele alguse andis. Juba mitu ööd näeb ta Sinust halba und ja kardab seepärast kord, et Sa haige oled, kord jälle ei tea mida kõik veel. Oleks küll, mitte nende unenägude pärast, vaid üldse soovitav, et Sa tagasi tuleksid, sest Sinu talveriidid ei ole Tartus ja kerged riided ei kõlba karmima aastaaja jaoks, ka — on kodus tagavaraks pakk peent pesu triikimiseks, mille triikimise edasilükkamiseks kuni Sinu siiajõudmiseni ma kõik võimaliku tahan teha.

Ma ei tea õieti sugugi, millest ma Sulle pean kirjutama. Sa ei väarikski kirja, sest et Sa pole mulle veel vastanud. Kuid täna tahan ülearust teha ja Sulle ilusa nalja jutustada. Möödunud nädalal läks isa kord välja „minu asju õiendama“, nagu ta ütles, ja mina pidin vaheajal oma pedagoogilist talenti näitama tema rahutu koolinoorsoo kallal. See ei sündinud muidugi mitte ilma pahanudseta, ja kui ma ühele poisile parajasti peapesu teen, nii et aitas, toob teenija kirja ja ringkirja Mosevius'elt²⁾, ja ses kirjas oli lugeda, et isa hakaku tingimata osa võtma talvehooaja lauluharjutustest. Papa tuli tagasi, luges kirja ja jättis otsuse esialgu veel oma teada. See oli kella 12 paiku päeval. Olgu sul teada, et tüli Haedrich'i³⁾ ja Mosevius'e vahel mõnest nädalast saadik elavam on kui kunagi enne; et Haedrich oma kodus ühel lauljate koosolekul, kus uued valimised päevakorras olid ja kuhu Borm⁴⁾, Mosevius, papa ja mõned teised mitte kutsutud ei olnud (nimelt see on papat väga vihastanud), et siis Haedrich sellel koosolekul ettepaneku teinud: „Ajutisi liikmeid mitte enam vastu võtta“. See ettepanek ei ole küll läbi läinud, papa tahtis aga koguni välja astuda, igatahes kui ajutine liige. Vastased katsusid nüüd kumbki oma lauluseltsi moodustada ja kumbki võimalikult palju liikmeid koguda. Nii kaugele oli kõik hea. Kella 12 ajal sai isa Moseviuselt kirja ja kella 2 ajal, kui koolilapsed koju olid läinud, mängisin mina parajasti väikeste koertega õues, kui korraga värava pihta koputati. „No-noh“, ütlesin ma, „kuis nii suur rutt, kallid vend?“ (ma ootasin Juliust). Ma avan — Haedrich seisis seal, teretas lahkelt naeratades ja küsis: „Kas härra Jannsen on kodus?“ Sa võid nüüd juba arvata, kuhu asi tüürib. Ja tõepoolest on ta papat palunud jälle osa võtma tulla. Talvel kavatsesid jälle naisühing moodustada, millest meie kindlasti osa võtma peaksime, ja kõik kujunevat paremaks ning mugavamaks jne. jne. Papa on talle karmi tõtt õelnud ja isegi Moseviuse kirja näidanud. Mäherduse näo ta siis tegi, võid juba oma teie kujutada. Võib olla astub papa veel liikmeks; aga tuleks küll palju vaeva näha, et mind ja samuti küll ka Sind nii kaugele viia, sest daamide õhtud ei saa — selles on kõik ühisel arvamisel — iialgi mugavamad olema, kui nad olid. Aga eks ole imelik, et mõlemad tulid ühel ja samal päeval, ainult 2 tundi vahet, just nagu oleksid nad teineteist aianud. Lõpuks tuleb ikka küll nii välja, et nad veel teine teise juures laulavad.

Tahan Sulle uudist kuulutada: mul on möödunud laupäevast saadik väike õde, mitte küll lihalik, vaid ainult mõneks nädalaks meie juurde võetud, ja nimelt välismaalane. Ja jah, asi on tõesti nii! See on meie vastas asuva saksa naabri tütar, väikene kaheaastane tütarlaps, nimega Minna, ja oma vanaduse kohta üsna tark. Tema

1) Kivijärve mõis Laiuse kihelkonnas, 48 versta Tartust. 2) Pärnu linna muusika- ja lauluõpetaja. 3) Teine lauluõpetaja Pärnus. 4) Pärnu linna trükikoja omanik.

ema on juba 5—6 nädalat haige ja seepärast võttis ema minu soovil selle kõige noorema meile. Nende inimeste välimuse järele otustades ei võinud arvatagi, et nende käsi nii halvasti käib. Mees hoolib vähe oma perekonnast; naine on voodis haige ja vanem laps, Anna, kena 8-aastane tütarlaps, peab kõige eest hoolt kandma. Peale nende on seal veel 4-aastane vallatu poisijõmpikas, Otto. Väike Minna on naljakas laps, mitte vallatu, aga elav ja tunneb enesel juba väga hea olevat oma uues seisukorras, muudkui et ta vahetevahel veel ema juurde („bei Muttern“) tahab minna, kes olla magama läinud („schlafen gegangen“). Berliini saksa keel kõlab tema suus väga ilusasti. Mamma soovib omale küll niisugust väikest tüdrukukest, ja ma loodan ta ema niikaugele viia, et väikese täiesti minu hoolde jätab; siis lasen teda omal kulul kasvatada. Eks oli see ülev mõte?

Mamma laseb Sulle ütelda, et meie pere olevat viimseil päevil kolme jõngardi võrra (laudas) suurenenud, nii et kaheksa toasolevaga kokku neid 11 olevat, peale selle üks veel Tartus. Mida ta sellega tahab ütelda, on mul arusaamatu, ei tahagi seda järele uurida, sest lõppresultaat oleks, et meid heebrealaste verivaenlastega ühte liigitatakse.

Esiotsa ei tea ma Sulle midagi enam kirjutada. Homme pühitsetakse milenniumipäeva; siin kujuneb ta aga vist küll kaunis kurvaks, sest et ülemalt poolt meie kõrgele ülemusele ilmlikkudes ja väimulikkudes asjades mitte vähemutki juhatavat määrust pole tulnud. Seejuures tuleb mulle meelde, et mõni nädal tagasi, ma ei tea missugusel kroonupühal see oli, kreiskooli poisid — peal gümnaasiumi õpilased ühe silmapaistva tõenduse oma patriotismist andsid. Bührich oli neile suuremeelselt luba annud keisri auks nende eneste kulul kooli ilutuledega kaunistada. Õhtul, kui kogu linnas illuminatsioon — paraku küllalt vilets — ära peeti, särasid kooli aknad lugematute püramiiditaoliste tuled ja pärgade ehtes. Ei puudunud isegi transparent-pealkiri. Minu aeda tabas peaaegu laastamine. Kõik kvarta (IV klassi) õpilased rändasid enese töö üle rõõmustades läbi tänavate ja hüüdsid hurraa ning elagu! Umbes nii viisi on vist naised keisrit Riias tervitanud. Lõpuks oli veel Vene turul väike lööming kvarta õpilaste ja nende vastaste Neumann'i õpilaste vahel, ja rahul oma päevatööga läks igaüks koju.

Kui mina kord kirjutama hakkam, ei leia ma kunagi lõppu. Jumalaga!

Tuhat tervist kõigile!

Sinu Lydia.

Kirjuta ometi, kuidas Tartus ja Kivijärves välja näeb.

VI.

Tartus, 25. oktoobril 1862.

Minu armas Eugeniël

Õõsi kella 12 ajal kirjutan ma Sulle, tagasi tulnud praegu Reinhold'ide¹⁾ poolt, kus ära peeti III ning viimne kooliõpetajate konverents. Papa on oma sõbra, kreiskooliõpetaja Spalwing'i²⁾ kaudu kahe teise — Blumberg'i²⁾ ja Knappe'ga³⁾ tuttavaks saanud ja on oma kojutulekust saadik igal õhtul (ja neid on 4) nende juu-

1) Reinhold Koch ja abikaasa. 2) Mõlemad on Tartu progümnaasiumi õpetajad. 3) Endine poeglase algkooli õpetaja Viljandis.

res pidanud olema, välja arvatud tänane päev, kus, nagu maha tehtud, onu pool kokku tuldi. Oli väga mõnus. Meie ootasime Knorret¹⁾, kes seitsaadiik, kui onul hea pianino on, peaaegu igapäev seal olla olnud. Kuid täna ta ei tulnud. Selle eest tulid aga Knappe ja Spalwing juba kella 5 ajal. Kell 6 oli katoliku preestri loeng ja kõik kolm läksid sinna. Varssi enne nende tagasitulekut tuli ka Blumberg, umbes kella 6 ajal. Nüüd vesteti kogu õhtu mõnusaasi juttu. Seal toodi siis kõne alla politika, eesti olud, pastoriid, paavst ning Garibaldi ja sinna vahele pakuti anekdoote ja naerdi. Spalwing ja Blumberg on siinses progümnaasiumis umbes sedasama, mis meie kooliõpetajad Pärnus; kumbki ei ole enam päris noor; Spalwing on poissmees, elavam kui Blumberg, kes lesk on ja hiljuti jälle uuesti naist tahtnud võtta, mis tal aga korda pole läinud. Knappe aga on veel üsna noor — 24—25 aastat vana, hästi valgevereline, suure habemega, muidu üsna kena ja nende seast vastuvaidlemata kõige vaimurikkam. Tal on lugematu hulk anekdoote; Körber²⁾ ja Pärnu üle, ma arvan, ka iga üksiku isiku kohta teab ta neid jutustada, kui ta neid inimesi ka ei tunnugi, oskab neid küll ka luuletada, mille vastu ta sugugi ka ei vaidle. Ta on umbes sama pikk kui onu R.³⁾ ja on endine Viljandi poeglase algkooli õpetaja, loobus aga sellest ametist ja studeerib nüüd kroonu kulul, nagu ta ise ütleb, „iseenese lõbuks“, et kreiskooli-õpetaja eksami sooritada. Sina mäletad ehk veel, et tädi Juuli pool kahe aasta eest räägiti „ilusast kooliõpetajast Knappe'st“, kelle koolis Olai lapsed käisid ja kellele kõik neid ülevõtted järele jooksnud — või tema neile. Viimane oleks küll vist tõenäolisem. Aga — ma jutustan edasi.

Meil olid õhtusöögiks lihtsalt aina külmad road ja tee, ka klaas veini, ja selle juurde lauldi kohutaval viisil kvartette ja soolosisid, ja ka minu „kahvatu öde“ ning „arglik armastus“ pidid jälle oma osa etendama. Armsad sõbrad lahkusid siis vastastikuste tervituste ja suudlustega, ja sellega oli lõpp. Oli igatahes mõnus õhtu. Ainult vaene onu Aleks⁴⁾ tundis ennast alguses päris võõrana seltskonnas, kuni ka tema lõpuks kodunes. See oli tänasel õhtul, ja homme tahab papa ära sõita. Ma kirjutan neid ridu oma uues toas, kuna papa ja mamma juba rahulikult magavad. Alles eilsest õhtust saadik oleme meie siin; täna on reede õhtu, kuna me juba teisipäeval, tahtsin ütelda — alles teisipäeva õhtul päralt jõudsime. Aleks ei olnud aga siis kohe kodus ja meie kolisime nii kaua, kuni viimaks siiski siia jõudsime. Keetmisest ei või siin juttugi olla, sest me elame toas, kus meie poole isegi ahjuavaust pole, vaid ahju kōetakse teisest toast. Lõunat sööme tädi juures, kuna kohvi ja teed siin joome. Tuba on muide meile mõlemile kaunis ruumikas ja ilusam, kui lootsin.

Kuid see kõik sündis eile ja täna; nüüd tahan Sulle ka esimestest päevadest jutustada. Reisi-teenkonda ei tarvitse mul kirjeldata, selle eest hoolitseb juba papa, küll aga siiatulekust. Oli juba pime, kui päralt jõudsime. Asjad tuli Reinholdide pool välja pakida ja nad on, nii palju kui see toiduainetesse puutub, muidugi veel seal, mis ju ka teisiti ei saa ollagi, sest et me nende pool sööme. Meie olime end juba koduselt sisse seadnud, siis tuli Aleks. Ta oli

1) Tuntud muusikaõpetaja Tartus. 2) Carl Körber, Vändra õpetaja. 3) Reinhold. 4) Koidula ema noorem vend.

niisama vähe kui Reinholdidki meie tuleku vastu ette valmistatud ja jäi alguses kaunis jahmatanult seisma. Kui lõpuks ka mina teda kõigist teistest hiljemini teretasin, ütles ta: „Ikka veel seesama“, mida ma ka ise kinnitamata ei jätnud. See oli just sel päeval, kui Mettuste¹⁾ pool pidu oli. Tädi ja onu ei tahtnud meie tuleku pärast muidugi mitte minna ja tädi ütles ära, kuid proua Mettus saatis oma tüdruku järele, tädi ei tohtivat tema suurt viha kartes mitte tulemata jätta ja võõras proua ning preili tulgu tingimata kaasa. Mamma aga ei tahtnud mingil tingimusel pidule minna, mis mind igatahes pisut imestas, kuid oli olemas igatahes mõjuv põhjus — väsimus, ja siis veel — kes pidi siis hoolt kandma magamisasemete eest nii paljudele inimestele? Viimaks läksime siis tädiga, pärast seda kui kümme korda rääkideid oli valitud. Ei võinud ju teada, kui suur pidu oli. Nii siis panin lõpuks siidikleidi selga, samuti ka tädi, sest tema bareezhkleit, mis parajasti töös oli, polnud veel valmis. Viimaks siis, tund aega pärast päralejõudmist, olin ma piduseltskonnas. Me läksime treppi mööda ülemasse tuppa, kus perenaine meid vastu võttis, ja sealst üht sooja treppi mööda alla piduruumi, kus kaunis arvurikas seltskond alguses kaunis jäigana koos istus, pärast aga üsna lõbusaks muutus. Tantsuruum on võrdlemisi väike, — Sa tunned ju seda, niisama ka ta sisseseadet. Daamidest olid muidugi kõige silmapaistvamad mõlemad õed madam Mettus ja madam Tailof; üks prl. Mettus oli roosas musliinkleidis, kuna mõlemad õed helehalli ja helerohelist bareezhkleiti kandsid, laiade rohelistest siidist vahetippudega ja valge ning roosa tanuga. Siis prl. Rundalzooff, Pärnu Rundalzooffide sugulane; keegi proua Weber, kapteni lesk, kes 7 aastat tagasi kord Pärnus olevat olnud ja seepärast minult õige osavõtlikult hakkas selle linna üle igasuguseid asju päräma, kui juhtumisi tants algas; muide üks mõnusamaist prouadest. Siis veel mõned muud prouad ja neiud, eriti mõned tädid ja emad, kes ju kuskil ei puudu. Aga siis oli seal veel üks 15-aastane iludus, väike Kapelov, venelane nagu teisedki, kuid puhtsaksa kasvatusena, rikka kaupmehe tütar, kes täielikult kasvatada antud endisse Lenz'i instituuti. Veel vähem tundsin ma meesterahvaist kedagi. Venelased olid nad kõik, välja arvatud üks, nimega Hildebrand, poesell Mettuste juures, kes küll oma emakeelt kõneles, kuid vahetevahel „Sie“ ja „Ihnen“ ära segas. Saksa keelt rääkisid mitmed teisedki, ehk küll viletsasti, kõige paremini ometi mainitud väikese Kapelov'i vend, kes igatahes nii õiget ja haritud saksa keelt rääkis kui sakslane kunagi ja enese olemuse ning kommete järgi end igas ringkonnas võib näidata. Oli silmatorkav, mäherduse vastolu moodustas ta haritud elavus võrreldes ta pidukaaslaste vene elava pantomiimirikka ülespidamisega. Muidu peab tal hävimatu tervis olema, sest see oli tal juba 5. või 6. öö ärkvel olla. Ta rääkis meile, minule ja tädile, ta olevat mõned ööd ühe sõbra — üliõpilase pool valvanud, kes kahevõitlusel olnud. Onu ütles, ta armastavat ka luisata, ja üliõpilased ei põlga täit rõõmu — ükskõik, igatahes oli ta minu silmis vähemalt kõige armastuseväärilisem kõigi härrade hulgast, sest — ta rääkis vähemalt väga head saksa keelt. Meie tutvusime alles hiljemini, kus me kui mõlemad sellest seltskonnast kõrgemal seisjad pidime kokku hoidma. Mõlemad viimsed fransseesid, mis peaaegu sedamaid teineteisele järgnesid, tantsisime koos, ja tädi, kes esines minu kõrval istudes oma kavalieriga, Kapelov'i sõbraga, kes aga vähem saksa keelt rääkis, kol-

1) Kaupmees Tartus.

manda liitkondlasena, kõneles vahvasti kaasa. — Ei olnud tarvis ennast just liiga sundida, või õigemini, koguni vähe sundmust tarvitsete enesele peale panna, ja ma tundsin siin enesel tõepoolest kodusema olevat kui meie jäikadel Pärnu pidudel. Kahju ainult, et siin see sundimatus tekib vähem põlgusest etiketi vastu kui liiga vabast, pean tunnistama — v e n e eluviisist. Leidsin proua Tailofi väga meeldiva olevat, aga — siin ei räägita temast just palju kiitvat, ehk küll keegi tast ka midagi halba ei tea rääkida: — „Und was man nicht erklären kann, das zeigt man durch Gebärden an“ (see salmike on tema kohta tehtud). Kuid ma räägin siin ainult seda, mis Aleks mulle selle kohta ütleb, ja jätan oma arvamise tema kohta esialgu veel enese teada. Kuid laulu lõpp tuleb veel! Olgugi et meid tantsu ajal küllalt võõrustati õuntega, maiustustega, sokoladi ja keedistega, järgnes veel õhtusöök — külmad praed, zheleed ja sült; mina võtsin aga ainult tükikese suurest koogist, sest oli täitsa võimatu rohkem süüa! Kümme korda kahetseisin, et ma polnud, nagu alguses tahtsin, roosat musliinkleiti selga pannud, ja veel hiljemini leidsin mahti selle üle kurta, kuigi just mitte enam palavuse pärast, sest minu kleidi alumisel äärel võis mõningaid selgeid värvimuutuse jälgi tähele panna. Kuid edasi! Pärast õhtusööki, kui ma veel kolm ringtantsu, ühe (ainsa) Tailofi'ga, madam Tailofi poolt mängitud arusaamatute kitarrihelide saatel olin tantsinud, mindi kella 4 paiku koju. Kui me viimaks oma pealisriided meie rüütli Kapelov'i ja poeselli Hildebrand'i kaasabil üles leidsime, saatsid nad meid koju. Siia jõudes leidsime — majakuse lukus olevat. Nimelt oli onu meie teadmata kell 12 õõsi seal olnud, ja et ta ise ei võinud jääda, pidime meie seda tegema. Viimaks kiskusid mõlemad saatjad alumisest võretatud aknast tüki puud välja, Kapelov astus teise õlgadele ja koputas niikaua vastu akent, kuni see viimaks avati. — Oli mõnus piduõhtu, kuid jalad tunnevad veel praegu selle tagajärgi. Ma soovin, et Sa seal Pärnus perenaise nime ei nimetaks — küll ma Sulle kord ütlen, mispärast.

Viimaseil päevil ei ole tuba meil, õigemini onu juures, mitte tühi inimestest, kes papa järele pärivad. Eile enne lõunat oli siin Schultz, kelle isa (praost) oli papa kätte raha andnud Altan'ile edasiandmiseks, ja et papa kodus ei olnud, ütles ta, Altan olevat maale läinud ja kas papa ei tahaks raha temale edasi anda. Kella 5 paiku lubas ta tagasi tulla. Papa läks aga enne tema tädi juurdë, kes kooli peab, ja andis raha seal ära. Pärast lõunat läksime välja, kus mind teel keegi teretas. Nägin, et ta üliõpilane oli, ei pannud aga teda lähemalt tähele, ei mõtelnud üldse midagi. Tädi ja mamma, kes mulle järgi tulid, hüüdsid viimaks: Liidi, Liidi! Läksin tagasi ja sain teada, see olnud — George Koch. Et ta suurt valget salli palitu asemel kandis, seda olin küll tähele pannud. Hiljemini tulid papa ja mamma ühelt käigult tagasi ja olid temaga rääkinud, nimelt Schramm'i¹⁾ nurgal, ta harilikul kohal. Õhtul tuli Schultz veel kord mainitud 100 rubla järele, keegi kaasas, kes jällegi — härra George oli. Ta sallmantlist tundsin ma ta ära, kuid mitte ta näost. Seda võid Sa sugulastele ütelda. Teda pidi küll uudishimu vaevama. Schultz küsis papalt: „Teie pole mulle midagi kaasa toonud?“, mispeale papa „ei!“ ütles; see resultaat näis teda vähe rahuldavat.

1) Schrammi kauplus — Rüütli tänaval.

Tahaksin Sulle veel mõndagi kirjutada, kui mul ruumi jätkuks, kuid kell on juba nii kui nii varssi 2, ja homme üsna vara tahab papa ära sõita.

Jumalaga! Kõigile tervisi!
Sinu Lydia.

Homme, kui papa on ära sõitnud, tahan prl. Mylius'ele nootisisid tuua. — Simson oli ühel õhtul siin, ei kohanud aga papat ja pidi meie tutvusega leppima.

VII.

Tartus, 6. novembril 1862.

Minu armas Eugenie!

Ma ei tea mitte, mis Sa õieti mõtled, et Sa mind lased omale pika epistli kirjutada, mulle ridagi vastamata. Kui mul mitte nii hea juhus poleks leidunud, oleksin küll hoidunud Sulle kirjutamast. Kuid et ma juba kord nii suuremeelse iseloomuga olen, olgu seekord veel 5 paarisarv! Kõige esimene asi on, et ma Sind tungivalt palun Finger¹⁾ raamat ära viia ja minu poolt tuhat vabandust teha — ütle, et ma lohutamatu oleksin, kui ta sellepärast minuga pahane oleks. Kuidas on lugu teiste raamatutega? See on mul väga südame peal, kas nad korralikult on kohale toimetatud.

Mamma saadab papale siinjuures 3 paari vastkoetud sukki ja laseb teatada, et nad maksid 35 kop. paar. Odavam ja omakasu-püüdmatum on ometi küll võimatu olla.

Olen väga rõõmus, et mul viimaks diplom käes on. Ta on praegu kantseleis. Kui ma ta sain — see sündis käesoleval nädalal, ei mäleta enam seda päeva — läksin kohe Saget²⁾ poole, kes nii lahke oli ja mu kantseleisse juhatas. Ootan nüüd, kuidas asjad edenevad. Siis olin veel Schneider³⁾ pool — inimesed on kõik nii lahked; Saget on veel kümme korda lahkem kui enne, ja kuna ta muidu juba lahkus ise oli, võid Sa sellest omale järelduse teha. Homseks olen teeõhtule palutud. Elame muidu küllalt vaikselt. Ühel õhtul olime Ramberg⁴⁾ide pool, muidu ei kuskil.

Eile õhtul jõudis Matilde⁴⁾ siia terve toidumoonna-koormaga tädi Ottilie'le; seal oli: 8 naela võid, peale 100 muna, pool leisikut sigureid, mett — ja ma ei tea, mis veel kõik. Tädi Ottilie oli talle kirjutanud, et meie nende pool sööme, ja sellega väikese näpunäite annud. Nii on lugu aga ainult lõunaajal, sest hommikul ja õhtul kui ka ennelõunal ja pärastlõunal peame, kui tahame, ise toidu eest muretsema. Ottilie saatis meile küll veidi meie külmast lihast, kuid ka see on otsas. Et meie aga ainult üks kord nende pool sööme — sellest ei olevat Matildele mitte kirjutatud, — muidu oleks see küll mammalegi mõnda kaasa toonud. Niipea kui ta seda teada sai, sai mamma sedamaid sada muna, mis muidu kellelegi muule siin linnas olid määratud ja nüüd järele saadetakse. Matilde näib — salaja öeldud — mamma lugupidamises iseäraliselt tõusnud olevat, sest see on tõsi, et ta hoopis teissugune on kui muidu. Ta rõõmustas mammat täna hommikul paari puuvillaste soojade — aluspükstega, mis väga mamma meele järele olid. Tema asjad on muide väga ilusad ning korralikud ja meeldivad mammale. Et me vahest veel kaheks nädalaks siia jääme, siis on meile maalt lootust antud väikese lisasaadetise saamiseks, sest meil pole siin just mitte

1) kooliõpetaja. 2) Prantsuse keele gümnaasiumiõpetaja Tartus. 3) Kooliõpetaja Tartus. 4) Koidula ema õde.

küllust, ja kui papa meie peale pisut ei mõtleks, siis ei teaks ma küll, mida peale hakata.

Reinholdid on meie vastu üldse üsna lahked, kuigi nad küll sellest punktist näivad välja minevat, et inimesi liiga suure tähelepanelikkusega ei peaks hellitama. Lühidalt — kõik on just nii, täiesti nii, kuis Sa meie peale oma tulekut jutustasid; alles siis, kui kauemini siin saab olla, võib märgata, missugune toon majas valitseb ja kuidas igatahes Alma¹⁾ peaosatendab. Mind paluti tungivalt kirjale ometi mõningad tema vaimukaist maalidest juurde lisada, ma ei suuda aga seesuguste vaimukate teoste saatmise vastutust oma peale võtta. — Muide läheb kõik tasapisi edasi. Matilde sõidab ülehommega jälle ära ja magab ning sööb hommikust ja õhtust seni meie pool.

Papa pilt on litograafi käes, ja küllap see ise seda papaga läbi räägib.

Selle kirja saadan madam Jakobyga, kes tagasi tulles ehk ka meile midagi kaasa võiks võtta; Sa võiksid seda madam Jakobylt järele kuulata. Ta oli üleile siin ja otsis enesele reisikaaslast Pärnu; nimelt nädal peale meie äratulekut oli ta sealt ära sõitnud. Ta tahab oma tütre Peterburisse kuhugi tervistusasutusesse viia, pidi aga, et selleks mõningaid pabereid muretseda, sinna tagasi sõitma. Ta lubas pakikese ning kirja kätte toimetada, ja ehk on ta nii lahke ka midagi sealt jälle siia tooma. Igatahes soovib mamma, et kui Teie meie midagi võite saata, kui seda mitte ka seekord ei peaks sündima, siis saatke otsekohe meie enesete poole, mitte Reinholdide juurde, — mamma on kahju läbi targaks saanud. Mis muide siguritesse puutub, kui papa nende peale on mõtelnud, milles meie küllalt julged oleme kahtlema, siis on ülearune neid saata. Tädiil on neid enam kui küllalt, kuigi ta arvab, et meie seda ei tea.

Matildelt oled Sa vist küll juba kirja saanud. Ühe väikese rinnanõela, mille ta Sinule on määranud, toome Sulle ühes. Tal on ülev mõte, Sind oma pärijaks nimetada. — Ole rõõmus! Ma ei taha kinnitada, et see teade tädi Ottilie'le armas oleks olnud ja et ta kõik teeks, et nii südamlikust sõprusest omale elu kestel mõnd kasu püüda. Väike iseäralik isik, see tädi Ottilie, kes välja läheb põhimõttest: „Selbstessen macht fett“ (ise süües võtad rammu), ja siiski tahab ta heameelega suuremeelne olla — kui see ainult midagi ei maksa.

Jumalaga nüüd! Kõikidele vendadele ja tädipoegadele (kui palju on meil nüüd neid kodus?) palju tervisi ja papale minu alandlik käemusu

Sinu armastajalt Lydia'lt.

Matilde tervitab samuti. Kui Sa Jonas'eid näed, tervita neid meie poolt.

Saksa keelest tõlkinud Edith Rosenthal.

Oiendus.

„Eesti Kirjanduse“ s. a. 2. numbris (93. lhk. 15. rida) tuleb „preili H. Järve“ asemel lugeda „preili H. Kõrv“.

1) Alma Koch, Reinh. Koch'i vanem tütar.

Vastutav toimetaja: J. V. Veski. Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts

„Postimehe“ trükk, Tartus 1924.

Kuna Eesti Kirjanduse Seltsi Keeletoimkonna poolt kokkuseatud

Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatu

II parandatud ja täiendatud trüki ilmumist ei ole võimalik puht-tehnilistel põhjustel, peaaegselt vastavate kirjamärkide vähesuse ja trüki-paranduste raskuse tõttu kuidagi kiirendada, selle kõrval aga mitmelt poolt tungivalt soovi on avaldatud, et võimalduks ajast huvitatuile selle väljaande seni ilmunud ja ilmuvate poognate tarvitamine, otsustas Eesti Kirjanduse Seltsi juhatus „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatu“ II trüki **ettetellimised** avada järgmistel tingimustel:

Igal ettetellijal tuleb saata kas otseteed või tellimiste vastuvõtja raamatukaupluse kaudu Eesti Kirjanduse Seltsile raamatu ligikaudne hind — 400 marka — (arvates 10 mk. iga 16-leheküljelise trükipoogna eest), misjärel tellijale postiga kätte saadetakse seni ilmunud poognad ühes sissejuhatava osaga, kuna järgmised poognad järgnevad samal teel peale nende ilmumist. Iga 16:ne lehekülje suuruse trükipoogna eest, kui neid ilmub peale 40:ne poogna (640 lehekülje), tuleb ettetellijal pärastpoole juurde maksa 10 mk. Saatekulud võtab E. K. Selts oma kanda.

Olgu tähendatud, et käesoleva ajani on ära trükitud XVI—512 lhk. trükitakse M tähte), iga kuu järgneb 32—48 lhk., nii et, raamatu ligikaudset suurust arvesse võttes, ta trükkimist tuleva aasta kestel loodetakse lõpule viia.

Seltsi liikmemaksu suurus: 1918. ja 1919. aastal à 5 mk., 1920. aastal — 25 mk., 1921. ja 1922. aastal à 50 mk., 1923. ja 1924. aastal — 100 marka. Eluaegne (ühelikordne) liikmemaks 2000 marka.

Kuukirja Eesti Kirjanduse

1925. a. tellimishind 300 marka.

Tellimisaadress: Eesti Kirjanduse Selts Tartus.

Kõnetraat nr. 601.